Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

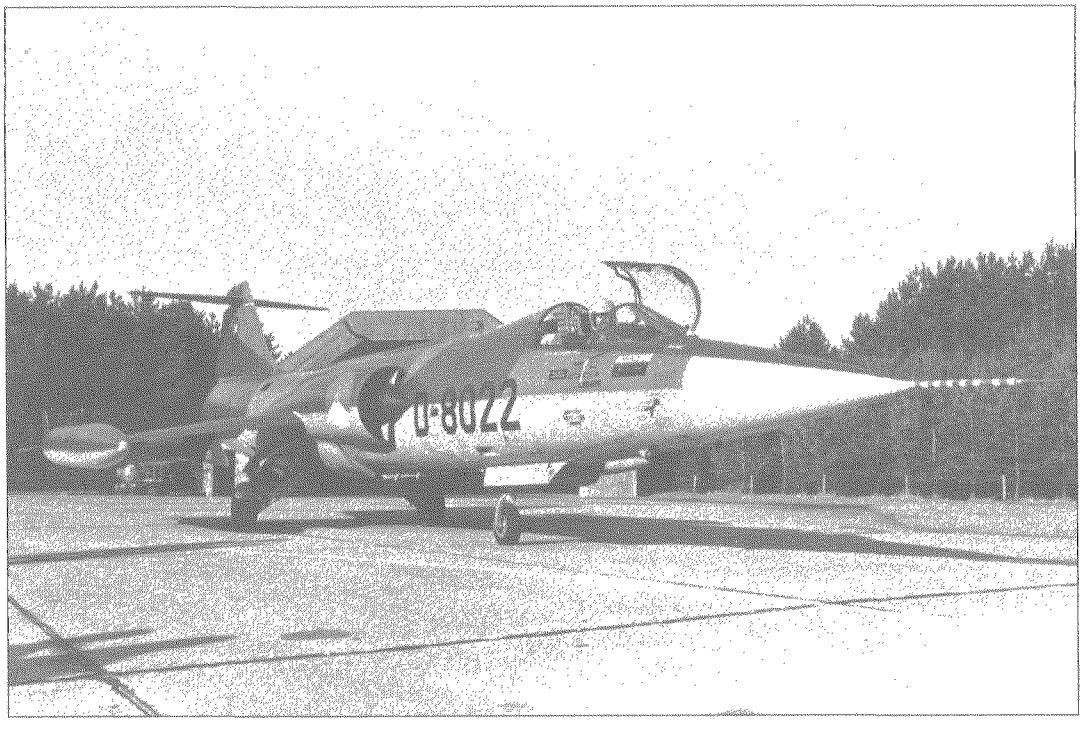

32e Jaargang nummer 2 - april/juni 1998

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

BESTUUR:

Voorzitter: drs J. Nuis
Graaf Willem de Oudelaan 187
1412 AS Naarden
035-6946037.

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3188632 (kantoor)

Secretaris: W.L. Plink
Midachten 53
8162 CK Epe
0578-612138.

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485.

Eindredacteur: T.L.D. Postma,
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663.

Leden: J.H.J. Andriessen, B.C. Cats,
drs J.P.C.M. van Hoof.

Adviseur: F.J. van Lier.

OP DE OMSLAG:
Starfighter

Colofon

LIDMAATSCHAP:
Kosten: *f* 55,-/jaar
(buitenland: *f* 70,-/jaar) te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de ING-bank te Waddinxveen of op giro 2940790 t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:
mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:
Voorzitter: T.L.D. Postma.
Leden: drs M. van der Hoeven, H. Muller.

REDACTIEADRES:
Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

ADVERTENTIES:
Voorbeeld tarief:
kwart pagina per jaar (vaste tekst): *f* 250,- ; invoegen bedrukt A4 per keer: *f* 200,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:
"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

REEDS VERSCHENEN NUMMERS / ENVELOPPEN / JUBILEUMNUMMER
Te bevragen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283

ARCHIEF OUDE NUMMERS:
Marechausseemuseum
Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
0344-571256

Inhoud

Drs. R. de Winter
De F-104 G Starfighter, een engel met heimwee 2

Theo Postma
Op bezoek bij ... Thom Broer 4

In Memoriam Cees van Ekeris 5

Theo Postma
Militariade 5

W.L. Plink
Musealia 8

J.G. Onderwater
Professor R.V. Jones overleden 9

P.W.F.J. Boogh
De eretekenen van Eilert de Haan 12

Bericht 14

Jhr. J.J.L. Beelaerts van Blokland
Niet gevolgde adviezen bij Market Garden 15

G. Gerrits
Napoleon en de vestingbouw op Texel 16

Th. van der Plas
's Lands vloot in Indische wateren 18

Huibert Crijns
De Atlantikwall: niet effectief, wel efficiënt? 32

D. van Bavel
Het oproepen van Nederlanders in Amerikaanse krijgsdienst 1917-1918 43

H.J.E. van der Kop cdr vlgr b.d.
Adjunct Marine Attaché in Londen 47

mr. C.J.M. Kramers
Boekaankondigingen 53

drs. J.P.C.M. van Hoof
Boekbespreking: "Wallen en poorten. Geschiedenis van de Gorcumse vestingwerken" 54

R. de Winter
Boekbespreking: "Waag veel, riskeer niets!" 54

Wil Zaagman jr.
Van de penningmeester 55

Wil Zaagman jr.
Wijzigingen op de ledenlijst 56

Drs. R. de Winter

DE F-104G STARFIGHTER, EEN ENGEL MET HEIMWEE

In december 1959 besloot de Nederlandse regering tot de aanschaf van de Lockheed F-104G *Starfighter* voor de Koninklijke Luchtmacht (KLu). De introductie van de F-104G bij de KLu in 1962 impliceerde de komst van een geavanceerd wapensysteem en vormde om diverse redenen een belangrijke scheidslijn voor de naoorlogse luchtmacht. Zo werd overgegaan van het subsone en transsone vliegen naar het mach-2+ (supersoon) vliegen. Voorts werd binnen de NAVO een zekere mate van standaardisatie bereikt omdat naast Nederland de meeste bondgenoten, zoals de Verenigde Staten, België, Canada, Denemarken, Griekenland, Italië, Noorwegen, Turkije en West-Duitsland, tot aanschaffing van de F-104 overgingen. De *Starfighter* verving bij de KLu maar liefst vier verschillende typen gevechtsvliegtuigen: de *Hunter,* de F-86K *Sabre,* de F-84F *Thunderstreak* en de RF-84F *Thunderflash.*

Profiel

De *Starfighter,* ook wel aangeduid als 'bemande raket', was een multifunctioneel gevechtsvliegtuig bij uitstek. Het toestel kon worden ingezet voor luchtverdediging, steun aan de grondtroepen, aanvallen op scheepsdoelen en (foto)verkenning. Bovendien was de *Starfighter* in staat nucleaire missies uit te voeren. Vanuit aërodynamisch oogpunt was de F-104 revolutionair: het toestel kenmerkte zich door een bijna 17 meter lange slanke, puntige romp, een hoge T-vormige staart en zeer dunne, korte en rechte vleugels die waren voorzien van een messcherpe voorrand. De spanwijdte van het vliegtuig bedroeg slechts 6,68 meter. Een Nederlandse F-104-vlieger ontkende zelfs eens dat het toestel vleugels had: 'het zijn gewoon spatborden'. De maximumsnelheid van 2.110 km/uur die de F-104 wist te bereiken - sneller dan tweemaal de geluidssnelheid! - betekende een sensationele stap voorwaarts in de ontwikkeling van het jachtvliegtuig. De *'one-o-four'* stak vooral wat acceleratie betreft zijn tijdgenoten de loef af. Vanwege zijn enorme stijgvermogen, noemden Nederlandse vliegers de F-104 ook wel 'een engel met heimwee'. De draaicirkel van het toestel was relatief groot, de wendbaarheid relatief gering, maar dankzij de kleine vleugels verloor de F-104 weinig snelheid in een bocht.

Staat van dienst

In totaal werden meer dan 2.500 F-104's gebouwd, die dienst deden bij vijftien luchtmachten. De KLu verwierf 138 *Starfighters,* waaronder achttien TF-104G's (tweezitters). Vijf operationele squadrons (306, 311, 312, 322 en 323 Squadron) evenals een aantal trainingseenheden werden in de jaren zestig uitgerust met deze straaljager. De F-104 maakte in Nederland bijna 22 dienstjaren vol. Toen de laatste *Starfighter* in 1984 werd uitgefaseerd, waren er met dit type vliegtuig door de KLu bijna 350.000 vlieguren gemaakt. In Duitsland kregen de F-104's van de *Luftwaffe* naar aanleiding van een fors aantal vliegongelukken met dodelijke afloop weinig benijdenswaardige bijnamen opgeplakt als 'vliegende doodkist' en 'weduwemaker'. Zo niet in Nederland waar de KLu veiliger vloog met de *Starfighter* dan met zijn voorgangers. De ongevallenratio zakte naar 1,2 per tienduizend vlieguren. In totaal gingen 44 Nederlandse F-104's verloren bij vliegongevallen, training en grondincidenten. Hierbij kwamen twintig vliegers

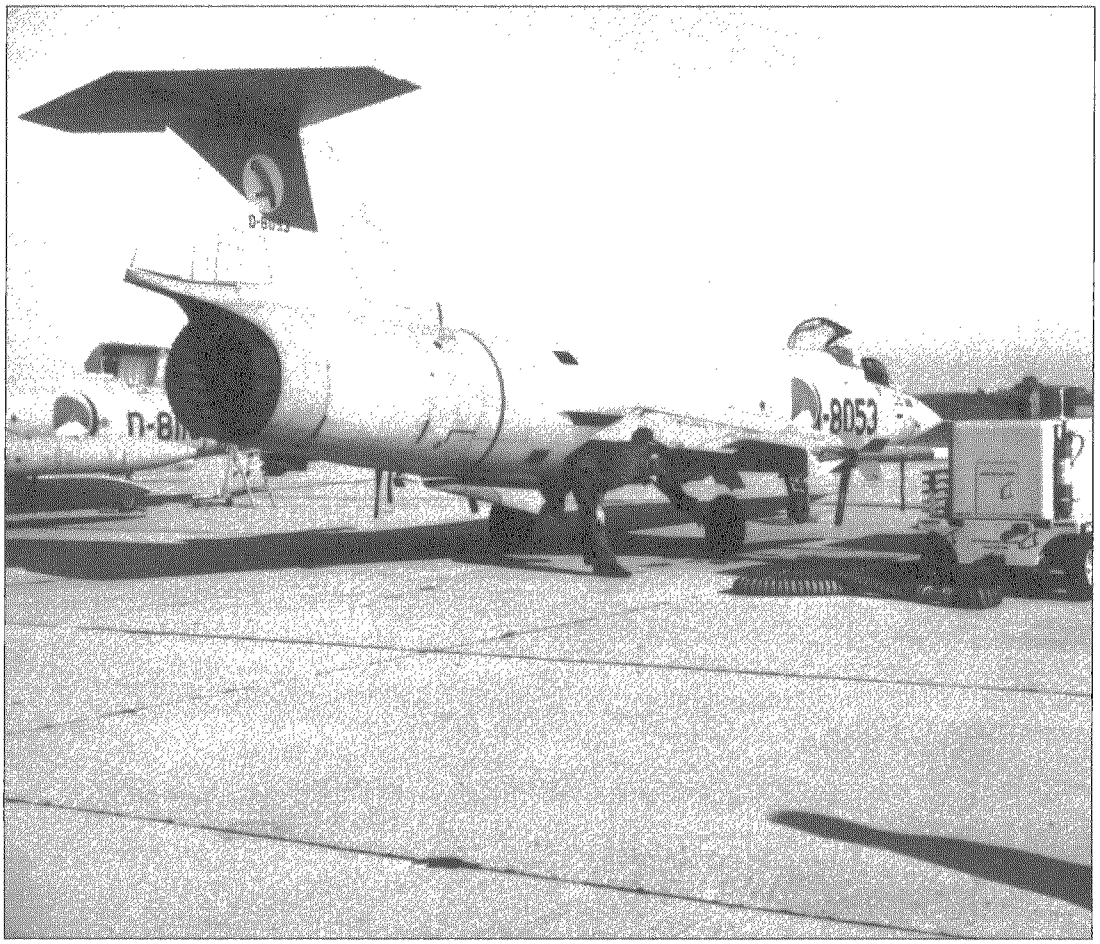

Sectie Luchtmachthistorie (KLu)

om het leven en maakten 23 vliegers met hun schietstoel een geslaagde *bail-out*. Niet minder dan 63 Nederlandse F-104's vonden na hun KLu-diensttijd een weg naar Turkije en Griekenland, waar ze nog jarenlang operationeel dienst deden.

Bij het grote publiek maakte vooral de inzet van zes *Starfighters* bij de spectaculaire beëindiging van het gijzelingsdrama bij De Punt veel indruk. In de vroege morgen van zaterdag 11 juni 1977 scheerden de van de Vliegbasis Leeuwarden afkomstige F-104's tot tweemaal toe met oorverdovende naverbranders zeer laag over het gekaapte treintoestel. Tijdens de paniek die hierdoor onder de Zuidmolukse kapers uitbrak, werd op de grond door mariniers en politiemannen een bevrijdingsactie ingezet, waarbij zes Zuidmolukkers en twee gijzelaars werden gedood en een einde kwam aan de 462 uur durende gijzeling, de langste uit de Nederlandse geschiedenis.

Theo Postma

OP BEZOEK BIJ . . .

In een nieuwe serie afleveringen interviewt de redactie mensen uit de vereniging die iets over hun interesse en hobby te zeggen hebben dat voor andere Mars & Historia-leden van belang kan zijn.

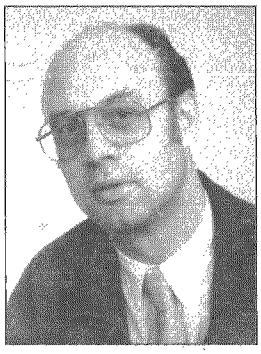

We beginnen bij **Thom Broer**, al zo'n 15 jaar trouw lid.

Als zoontje van een adjudant-onderofficier, die als oorlogs-vrijwilliger in Nederlands Indië had gediend, begon Thom met het aanmaken van kaartjes over data van oprichting, uitdienststelling, enz. van legeronderdelen en bewaarde die in een sigarenkistje.

Na een dienstplichtperiode van een half jaar, die voor het merendeel uit revalidatie bestond, trouwde hij, begon in 1970 bij de Posterijen, en kreeg een zoon.

Maar zijn hobby groeide.
Via een schrijfmachine belandde hij in het computertijdperk.
Alle gegevens [zoals oprichtingsdatum, mobiliseerbaar, in reserve komend, enz. met de daarbijbehorende officiële besluiten] van met name Landmacht- en Marechaussee-onderdelen worden in de PC ingetypt, uitgedraaid en in ordners bewaard.

Toen hij twee Marechaussee-ordners aan het Museum in Buren had aangeboden, ontving hij een persoonlijke bedankbrief van de commandant van het Wapen.

Na een verzoek om inlichtingen bij de Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht kreeg men ook daar kennis van het degelijke uitzoekwerk van Thom.
Dit sorteerde erin dat hij, als burger, vrij toegang kreeg tot de archieven van de "Sectie" en de "Sectie Semi-statische Archieven".

Hij probeert niet alleen de juiste data te achterhalen, maar ook aan wie bijv. een vaandel werd uitgereikt en de inhoud van de speech.

Naast deze hobby, die relatief weinig geld maar veel vrije tijd kost, verzamelt hij allerhande militaire en burgerlijke onderscheidingen.
Omdat deze hobby een forse aanslag doet op het huishoudbudget doet hij dit samen en in overleg met zijn vrouw Tineke.

Uiteraard weet Thom van ieder stuk uit deze uitgebreide verzameling het hoe, waarom en wanneer aan uw, niet door enige kennis gehinderde, redacteur uit te leggen.

Ik hoop dat U van dit korte bezoekje net zo genoten heeft als ik.

Gaarne wil de redactie voorstellen ontvangen voor een volgend bezoekje.

• • • • • • • • •

IN MEMORIAM

CEES VAN EKERIS

Op 10 april overleed onverwacht in zijn woning in Den Haag op 69-jarige leeftijd ons lid en tevens afdelingscorrespondent Cees van Ekeris.
Van Ekeris was een groot verzamelaar van militaire emblemen, onderscheidingstekens, hoofddeksels, boeken etc. Zijn eerste embleem dateerde uit 1940, toen zijn broer afzwaaide als remonterijder en het mouwembleem aan zijn jongere broer gaf.
Lid van onze vereniging vanaf het eerste uur, had hij goede kennis van wat hij verzamelde. Een kennis waarmee hij gereserveerd omging. Maar lukte het je tot zijn vriendenkring binnen te treden, had je aan Cees een goede kameraad.
Helaas is hij te vroeg uit onze gelederen getreden.
Rust zacht, vriend.

Bob Cats

• • • • • • • • •

Theo Postma

MILITARIADE

Afscheidsreceptie
Ons erelid Luitenant-kolonel Botma heeft op 23 april met een receptie afscheid genomen van het Militaire Luchtvaartmuseum en hij heeft de dienst verlaten. De vereniging is hem veel verschuldigd voor de belangenloze medewerking en het veelvuldig ter beschikking stellen van het museum voor onze activiteiten. Het bestuur was aanwezig op de receptie en heeft daarbij ook kennis kunnen maken met zijn opvolger luitenant-kolonel J.D. Piëst.

Vaandelopschrift
Het Regiment Limburgse Jagers heeft bij Koninklijk besluit vaandelopschriften gekregen voor het optreden in de meidagen van 1940 van de eenheden waarvan het regiment de tradities voortzet dan wel bewaard: VENLO 1940, ROERMOND 1940 en ZUTPHEN 1940.

Informatie gezocht
Een bevriende relatie zoekt, i.v.m. een onderzoek, naar gegevens/informatie over een ring die in de mobilisatietijd 1940 verkocht werd aan huzaren. De ring heeft een doodshoofdembleem met twee gekruiste beenderen. De militaire leiding was tegen de ring, zodat de verkoop min of meer clandestien was. Informatie graag aan W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, tel 0578-612138, fax 0578-612155.

Afdeling Militaire Emblemen
In vervolg op het symposium Militaire Emblemen op 27-10-97 is, ter verduidelijking van de lezingen, een rondleiding georganiseerd bij een producent, de firma Van Veluw te Zeist. Op 11-02-98 vond deze voor een twintigtal symposiumgangers plaats. Het hele traject van stempelvervaardiging, slaan, kappen en afwerken kwam uitgebreid aan de orde.

Bij voldoende belangstelling kan nog een rondleiding georganiseerd worden.
Opgave bij Ing R.C. Kuenen, Midachtenstraat 29, 4834 PB Breda, tel/fax 076-5655159.

Aankondiging afdeling militaire emblemen
Vooruitlopend op de Marsberichten wordt gemeld dat op 5 september 1998 wederom een militariasymposium gehouden gaat worden in "de Biltsche Hoek".
Het onderwep zal zijn: militaire medailles en onderscheidingstekenen. Veel dia's en modellen zullen tijdens de lezingen worden getoond. De firma's van Wielik uit Den Haag en van Veluw uit Zeist zullen "acte de presance" geven. Voorts zal de heer Meijer een boekwerkje voor deze dag uitgeven waar verschillende instellingen (o.a. KMA, Prinses Irene-brigade) artikelen zullen aanleveren. Ook andere geïnteresseerden kunnen een bijdrage leveren.
Inlichtingen bij de reeds genoemde heer Kuenen.

Persbericht tentoonstelling Van Padvinder tot Scout
Het Scouting Museum Haagse Randstad, momenteel zonder eigen expositieruimte, stelt een deel van haar collectie ten toon in de ruimte voor wisseltentoonstellingen van het museum "'t Schilderhuis" van de Collectie Militaire Traditie aan de Van Rijckevorselstraat 2 te Driebergen.
De tentoonstelling zal op 13 juni a.s. om 10.00 uur worden geopend door Jhr. dr P.A.C. Beelaerts van Blokland, voorzitter van de Raad van de Vereniging Scouting Nederland. Scouts van de Driebergse Dr. A.E. Hermansgroep, die dan 75 jaar bestaat, zullen daarbij een demonstratie verzorgen.
De tentoonstelling is te bezichtigen op dinsdag t/m vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur en op zater-, zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur en loopt tot 1 oktober 1998.

Persbericht Marechausseemuseum
Op 18 april is een expositie "Tinnen soldaatjes in Buren " geopend waarin het Nederlandse leger, zoals dat er sinds 1568 uitzag, aan de hand van modelfiguren van 20 tot 120 mm, fraaie diorama's en themaopstellingen te bewonderen is.
De tentoonstelling wordt verzorgd door de stichting "De Tinnen Tafelronde".
Het Marechausseemuseum is van dinsdag t/m vrijdag geopend van 10.00 tot 16.30 en op zaterdag en zon- en feestdagen van 13.00 tot 17.00.
Nadere informatie bij de pr-medewerker van het Marechausseemuseum, Jan Jansen, Weeshuiswal 9, 4116 BV Buren, tel. 0344-571256, fax. 0344-572009.

Vrede van Munster
De herdenking van deze vrede wordt in Europa met tentoonstellingen, congressen, symposia en andere manifestaties.
Het Prinsenhof (015-2602358) en het Legermuseum (015-2150500) in Delft wijden exposities aan kunst en oorlogsvoering tijdens de Tachtigjarige Oorlog. In Utrecht geeft het Catharijneconvent (030-2313835) een beeld van het godsdienstig leven in de Republiek en in de Domkerk toont het Centraal Museum (030-2362362) hoe Utrecht zich verzette tegen het vredesproces. De Atlas Van Stolk (010-2176724) in Rotterdam exposeert zeventiende-eeuwse prenten. Het Koninklijk Paleis op de Dam (020-6204060) in Amsterdam wijdt de jaarlijkse zomertentoonstelling aan de Vrede van Munster.
Ook in het Kasteel Huis Bergh (0314-661281), het Mauritshuis (070-3023456), het Vestingmuseum Naarden (035-6945459), het Mariniersmusum(010-4129600), het Nederlands Munt- en PTT-museum (030-2910459), de Nieuwe Kerk (020-6268168) in Amsterdam en in Munster en Osnabrück (00-32-14-699740) wordt de Vrede herdacht.
Informatie en een volledige agenda over dit alles is te verkrijgen bij het secretariaat van het Nationaal Comité Vrede van Munster, postbus 25000,
2700 LZ Zoetermeer, tel: 079-3232311/3234064, fax: 079-3232320,
e-mail: vo-vrede@minocw.nl, Internet: http://www.minocw.nl/vrede

Legermuseum, Delft
Uniek materiaal dat nog niet eerder in een tentoonstelling te zien was wordt in het Legermuseum in de tentoonstelling "Soldatensouvenirs in Batik, 1945-1950" getoond. Van vrijdag 3 juli 1998 tot en met zondag 28 februari zijn de batikdoeken te zien die Nederlandse militairen in de periode 1945-1950 als aandenken aan hun diensttijd in Indië lieten maken.

50 jaar Vereniging Officieren Artillerie
Ter herdenking van bovenstaand feit is op 23 april in Soesterberg door Jan van Alphen (tel/fax 033-4612353) in samenwerking met het Legermuseum een fototentoonstelling ingericht met de naam: "Nederlandse Artillerie vanaf 1945". Deze is ook te bezichtigen in de Prins Mauritskazerne te Ede van 22 t/m 29 aug. Van 1 sep t/m 25 okt in het Legermuseum te Delft en van 9 t/m 14 nov in de Legerplaats 't Harde bij Oldenbroek.

W.L. Plink

MUSEALIA

Deze keer eens geen beschrijving van een militair museum maar meer mengelwerk van diverse zaken op museaal gebied.

Per 1 januari is de Traditiekamer Willemsoord, waarin de Traditiekamer Rijkswerf, de Traditiekamer Bewapeningswerkplaatsen der Koninklijke marine en de Traditiekamer Marine Elektronisch en Optisch Bedrijf (Den Helder) waren geparticipeerd, opgenomen als Afdeling Techniek in het Marinemuseum.
Op 25 april '98 is het Museum Nederlandse Cavalerie geopend door Z.K.H. Prins Willem Alexander. De voormalige Historische Verzameling Cavalerie is niet alleen in naam veranderd, maar ook in totale opzet. Het is beslist de moeite waard om het vernieuwde museum te bezoeken.
Het museum van het Koninklijk Militair Tehuis voor Oud-militairen Bronbeek is weer open voor het publiek. Ook dit museum is in en nieuwe opstelling beslist de moeite waard om te bezoeken. De deeltentoonstelling over het Tehuis in de Kumpulan is tot juli verlengd.
Het Museum van de Brigade en Garderegiment Fuseliers " Prinses Irene" gaat naar verwachting in de loop van dit jaar over naar een gebouw vlak bij de ingang van de Generaalmajoor de Ruijter van Steveninckkazerne te Oirschot. Voor de surfers op het internet heeft het museum een website geopend, deze handelt niet over het museum in meer dan honderd pagina's alleen maar heeft tevens een overzicht van alle historische verzamelingen in Nederland. http://home.wxs.nl/~sonne005/
Andere websites en Emailadressen:
Bronbeek: ktomm.bronbeek@army.disp.mindef.nl
Historische Genieverzameling: http://www.genie.mindef.nl/
Korpsmuseum Rijdende Artillerie: http://www.tip.nl/~t680575
Militaire Luchtvaartmuseum: http://www.mlm.mindefnl
Marinemuseum: http://tref.nl/kvnh/marinemuseum/
Mocht de lezer over andere adressen beschikken, geef ze dan door, dan kunnen ze gepubliceerd worden.
De Traditiekamer van het regiment Stoottroepen te Assen zal binnenkort weer geopend worden.
Op de Vliegbasis Gilze Rijen is een traditiekamer in oprichting en ook de School Militaire Inlichtingendienst heeft plannen voor de opzet van een historische verzameling.
De Dienstvakverzameling Militaire Administratie is verhuisd naar de Kolonel Palmkazerne te Busseum. De herinrichting zal nog enige tijd vergen.
Het Commandomuseum te Roozendaal is tot medio 1999 gesloten wegens renovatiewerkzaamheden in de kazerne.
Het Museum van de Koninklijke marechaussee heeft op 17 april haar poorten geopend tot 1 oktober voor het seizoen 1998, gedurende deze tijd kunt u aldaar de fraaie tentoonstelling bezoeken die is ingericht door de Tinnen Tafelronde: " Tinnen soldaatjes in Buren". De Nederlandse militair vier eeuwen in miniatuur.

J.G. Onderwater

PROFESSOR R.V. JONES OVERLEDEN

Vorig jaar overleed in Aberdeen de bekende Britse wetenschapper R.V. Jones, die een zeer belangrijke rol speelde tijdens de Tweede Wereldoorlog. Prof. dr. Jones was een van de hoofdrolspelers in de geheime oorlog tussen de Britse wetenschappelijke inlichtingendienst en de Duitsers tussen 1939 en 1945.

Reginald Victor Jones werd op 29 september 1911 in Londen geboren. Zijn vader was sergeant bij de Grenadier Guards en een veteraan van zowel de Boerenoorlog als de Eerste Wereldoorlog. Jones - of "RV" zoals zijn vrienden hem noemden- kon dankzij beurzen in Oxford gaan studeren. Zijn kennis maakte diepe indruk op Prof. Lindeman, directeur van het Clarendon Laboratorium en Churchill's meest vertrouwde wetenschappelijk adviseur. Hij besloot Jones' verdere studie te verzekeren. In 1934 behaalde RV zijn doctorstitel en in 1936 werd hij toegelaten tot het gerenommeerde Balliol Instituut. Overtuigd dat door de gebeurtenissen in Nazi-Duitsland een nieuwe wereldoorlog niet ver meer was wierp RV zich op de studie van infraroodstraling door uitlaatgassen van vliegtuigmotoren. De aandacht van de regering viel op zijn studie en hij werd toegevoegd aan de Air Section van MI 6. De echte doorbraak in Jones' werk kwam in november 1939, toen hij een brief moest analyseren die de Britse ambassade in Oslo had gekregen van een anonieme Duitse wetenschapper. De brief bevatte gedetailleerde informatie over ontstekers, torpedo's en de eerste vermelding van geleide wapens.

Jones was 28 jaar oud toen hij, als wetenschapper aan M16 verbonden, in juni 1940 naar Downing Street 10 werd ontboden. Churchill's aandacht was getrokken door het baanbrekende werk van Jones op het terrein van nachtelijke verdediging tegen vliegtuigen. Zijn belangrijkste bijdrage daarin was zijn lang onbekend gebleven ontdekking in wat later de *Battle of the Beams* werd genoemd. Sinds enige tijd hield hij zich bezig met onderzoek naar de op radiogolven gebaseerde Duitse navigatiesystemen. Met behulp van ontcijferd radioverkeer en via door de Britse geheime dienst verkregen documentatie was hij tot de slotsom gekomen dat de Duitsers er in geslaagd waren de bommenwerpers op een tot nu toe voor onmogelijk gehouden manier naar het doel te dirigeren. Zij volgden een radiosignaal dat klonk als een gelijk aantal punten of strepen. Op het moment dat zij de "kruising" van deze signalen bereikten wierpen zij hun dodelijke lading af.

Al snel kreeg Jones opdracht tegenmaatregelen te bedenken. De RAF zond valse signalen uit die de bommenwerpers in verwarring brachten en hun bommen eerder deden droppen. Ten onrechte meenden de Duitsers dat de Britten er in waren geslaagd hun signalen "om te buigen". In 1941 werd het systeem dan ook afgeschaft, wat tot gevolg had dat de massale aanvallen op steden en industriële doelen sterk verminderden. Het was voor Churchill aanleiding tegen zijn kabinet te zeggen: "My wonderboy Jones broke the bloody beams". Helaas kon om reden van geheimhouding geen ruchtbaarheid worden gegeven aan Jones' ontdekking.

Coventry werd daarvan het slachtoffer.

Na zijn succesvolle werk tegen de Duitse bommenwerpers werd Jones aangesteld als *Assistant-Director of Intelligence (Science)* waarbij hij de belangrijkste wetenschappelijke adviseur van Churchill werd. Hij coördineerde de samenwerking tussen de wetenschappelijke inlichtingendiensten van de drie delen van de Britse strijdkrachten en creëerde op die manier een uitgestrekt net, dat zich tot diep in bezet Europa uitstrekte.

In zijn memoires *Most Secret War,* verschenen bij Hamish Hamilton in 1978 (ISBN 0241 897467), gaf hij echter de eer van het welslagen van zijn werk aan de mannen en vrouwen van de S.O.E. en de verzetsgroepen, die hem van informatie voorzagen.
In de *Dedication van Most Secret War* schreef hij dan ook:
"Opgedragen aan allen in Nazi-bezet Europa, die in eenzaamheid en duister naar eigen vrije wil marteling en dood riskeerden om wetenschappelijke inlichtingen te verzamelen, zoals "Amniarix"' (Jeannie Rousseau, gravin De Claerens), Leif Trondstad, Thomas Sneum, Hasagar Christiansen, A.A. Michels, Jean Closquet, Henri Roth, Yves Rocard, Jerzy Chmielewski, en de onbekende schrijver van het Oslorapport; aan de piloten van de verkenningsvliegtuigen zoals Tony Hill; aan radio-observers als Eric Ackerman en Harold Jordan en aan de mannen van de Bruneval raid.
Want moed is de kwaliteit die al het andere garandeert."

Jones' team had de leiding bij drie grote overwinningen op de Duitsers. In het eerste geval briefde R.V. Jones persoonlijk de groep commando's die in 1942 het radarstation bij Bruneval overviel en belangrijke componenten terugbracht naar Engeland. Jones werd in dat jaar onderscheiden met de CBE. Zijn tweede succes was de campagne tegen de Duitse nachtjagers die een slachting aanrichtten onder de toestellen van Bomber Command. Hij gaf de aanzet tot het gebruik van *Window,* de aluminium strips die de Duitse radar tot het toppunt van verwarring brachten. Jones' derde, cruciale, bijdrage tot de overwinning was de analyse van de inlichtingen die hij in 1943 ontving over de Vl en de V2. Jones was de eerste die de lanceerinrichtingen voor de V2 in Peenemünde ontdekte bij het onderzoeken van verkenningsfoto's. Hij overtuigde Churchill ervan dat er iets moest worden gedaan om de productie van de V2 te beëindigen of in ieder geval ernstig te stagneren. Dit leidde tot zware Britse aanvallen op Peenemünde, die aanvankelijk echter niet het volledige resultaat hadden waarop werd gehoopt. Daarnaast wist Jones door desinformatie te laten lekken de Duitsers te overtuigen dat de baan van de V2 niet correct was, waardoor de Duitsers veranderingen aanbrachten in het navigatiesysteem. Mede daardoor vielen nu meer V2's buiten Londen.

In 1945 werd R.V. Jones tot *Director of Intelligence* benoemd en onderscheiden met de CB. In 1946 legde hij zijn functie neer en werd hoogleraar in de Fysische Filosofie aan de Universiteit van Aberdeen. Prof. Jones hield zich bezig met problemen rond experimentele fysica, vooral die met betrekking tot de limieten van correcte langeafstandsmetingen en het gebruik van kristallen in optische apparaten en lasers. Hij deed dit werk tot zijn pensioen in 1981, met een onderbreking in 1952, toen hij op verzoek van Churchill als *Director of Scientific Intelligence* was aangesteld.
Van 1969 tot 1989 was hij redacteur van de Royal Society.
Jones was vanaf 1940 gehuwd met Vera Cain, die in 1992 stierf en had een zoon en twee dochters.

Onder de vele erefuncties die hij had was ook die van erelid van No.600 "City of London" Squadron & Association. Dit squadron experimenteerde al in 1939 met AI (Airborne Interception) radar in oude Bristol Blenheim jagers. Het squadron zou later, vliegend met Beaufighters en Mosquitoes, uitgerust met steeds verder geperfectioneerde radartoestellen, het hoogstscorende geallieerde nachtjagersquadron worden.

Op de Annual General Meetings van de Squadron Association in de Royal Air Force Club, Picadilly, Londen, was R.V. een graag geziene gast. Zelf in 1982 ook tot erelid van No. 600 Squadron & Association geworden had ik de eer RV in 1982 te mogen leren kennen en was hij zo goed in oktober 1997 een voorwoord te schrijven in mijn boek *Gentlemen in Blue*, de geschiedenis van No.600 Squadron. Tijdens het onderzoek voorafgaand aan het schrijven van dit boek kon ik altijd schriftelijk of telefonisch een beroep op hem doen. Hij bracht me in contact met Britse wetenschappers die tijdens de oorlog radarspecialisten waren geweest en gaf me inzage in zijn eigen documentatie over dit onderwerp. Zijn huis in Aberdeen of zijn appartement in Londen stond dan altijd open. Hij corrigeerde en verbeterde de hoofdstukken die met radar te maken hadden, wijzigde waar nodig of gaf waardevolle informatie. Dat de gesprekken tussen RV en zijn oude vrienden van een wetenschappelijk gehalte waren dat ik niet of nauwelijks kon bevatten, behoeft geen verduidelijking. Toch was men steeds weer bereid af te dalen tot het niveau dat voor mij begrijpelijk was.

Ondanks het feit dat hij de laatste jaren geplaagd werd door reuma was geen moeite hem teveel om hulp en informatie te verschaffen of contacten te leggen.

Tijdens zijn leven wees Prof. Jones herhaaldelijk op het grote belang dat hij in de oorlog hechtte aan het werk van het verzet in bezet Europa. Verschillende keren sprak hij zijn bewondering en erkentelijkheid uit voor de mensen van het vasteland, The Continent, zoals hij dat noemde, die zich ook nu nog intensief bezighouden met de studie van de Tweede Wereldoorlog en de luchtoorlog in het bijzonder.
Over zijn eigen bijdrage was hij heel bescheiden, hij schoof de eer door naar "Office", zoals hij de groep wetenschappers noemde die om hem verzameld de verkregen inlichtingen evalueerde en conclusies aandroeg voor het verdere verloop van de Geallieerde acties.

Zijn grootste hobby was het spelen op de mondharmonica. Hij was op dit instrument een virtuoos en speelde alles, van klassiek tot jazz, van Britse volksliedjes tot Amerikaanse blues.
Hij was een bewonderaar van de Belgische musicus Jean "Toots" Tielemans.
Iedere AGM van 600 Squadron Association eindigde met een concert door Jones, schrijlings gezeten op de hoofdtafel elk verzoek spelend dat tot hem kwam.

RV was een vriendelijk en bescheiden man, een groot vriend van de RAF en een eminent wetenschapper.

P.W.F.J. Boogh

DE ERETEKENEN VAN EILERTS DE HAAN

EEN MARINEOFFICIER IN SURINAME

Tijdens mijn vakantie in Suriname in februari 1998 logeerde ik in het guest-house op het terrein van de stichting Het Surinaams Museum op Zorg en Hoop, een rustige groene villawijk in Paramaribo. In de ruim bemeten tuin staan enige museumvoorwerpen, en bij het bekijken daarvan stond ik ineens oog in oog met het borstbeeld van Eilerts de Haan. Onmiddellijk gingen mijn gedachten zo'n halve eeuw terug. Ik woonde toen met mijn ouders in Suriname, waar mijn vader Commandant van de Troepenmacht was. Het beeld stond toen in het centrum van Paramaribo, op het Vaillantplein (Spanhoek), waar ik elke dag langs fietste op weg van en naar school. Hoewel enigszins "bemost" zag het beeld er nog goed uit en ik bewonderde de gedetailleerde wijze waarop de kunstenaar alles had uitgebeeld(houwd). En juist daarom viel me op dat er iets niet klopte. Mijn belangstelling voor Eilerts de Haan was gewekt, en mevrouw Tjon A Kien, zeg maar de manager van de locatie Zorg en Hoop van het museum, bezorgde me wat gegevens uit de bibliotheek.

Eilerts de Haan

J.G.W.J. Eilerts de Haan werd geboren op 3 oktober 1865 te Noordwolde. Na zijn opleiding aan het KIM in Den Helder werd hij in 1886 benoemd tot officier. In 1889 volgde zijn bevordering tot Luitenant ter Zee 2e klasse, en in 1902 tot Luitenant ter Zee 1e klasse. Vanaf 1886 deed hij dienst in zowel Oost- als West-Indië, was van 1900 tot 1902 gedetacheerd op het Ministerie van Marine en in 1903 bij de sterrenwacht te Utrecht.

In 1908 werd hij aangesteld als leider van een expeditie die de oorsprong van de Surinamerivier en het omliggende land moest verkennen en in kaart brengen. Deze tocht vond plaats van 30 juni tot 20 november 1908. De expeditie voldeed niet helemaal aan de verwachtingen, maar wel werd een onbekende rivier ontdekt, die Eilerts de Haan de Lucierivier noemde. Later bleek dit een zijrivier te zijn van Suriname's westelijke grensrivier, de Corantijn. Over deze tocht schreef Eilerts een boekje, verlucht met vele foto's, o.a. van de "Steenen Poort", een bijna onoverkomelijke muur van stenen in de rivier. In 1910 was hij opnieuw in Suriname als leider van de Corantijn-expeditie. Doel was de laatste witte plekken op de kaart van Suriname in beeld te brengen. Samen met de topograaf, Luitenant ter Zee 2e klasse C.C. Kayser, een marine arts, en een dertigtal helpers en dragers, vertrok de expeditie op 19 juni 1910. Begin augustus bereikte men na veel moeilijkheden en tegenslagen de bovenloop van de Surinamerivier. De ploeg kreeg een zware klap te verduren toen Eilerts de Haan op 29 augustus overleed aan de gevolgen van malaria, in de buurt van de Steenen Poort. Hij werd begraven aan het begin van het opengekapte pad, dat leidde van de boven Suriname naar de Lucierivier. De expeditie werd voortgezet onder leiding van Kayser. Het werd een barre tocht, maar uiteindelijk werd het bedoelde gebied in kaart gebracht. Via de Corantijn werd na bijna tien maanden in april 1911 de bewoonde wereld weer bereikt.

Eretekenen

Het heeft Eilerts de Haan niet aan eretekenen ontbroken. Op 8 januari 1912 werd een

gedenkplaat geplaatst op het KIM in Den Helder. Op 5 december van dat jaar vond de onthulling plaats van het bovengenoemde borstbeeld op het Vaillantplein te Paramaribo. Het gebergte, zuidelijk van het brongebied van de Lucierivier, draagt zijn naam en tevens is een aangewezen natuurreservaat naar hem genoemd. Overigens is ook Kayser niet vergeten: een gebergte westelijk van het Eilerts de Haangebergte heet het Kaysergebergte. Ook is er een dorpje met airstrip dat Kayser heet.

Het borstbeeld

Het borstbeeld is vervaardigd van wit marmer en gemaakt door Bart van Hove. Het staat op een hoge granieten sokkel, waarin de volgende tekst is gebeiteld:
"Hulde aan de leden der expeditie 19 juni 1910 12 april 1911. Ter nagedachtenis aan de haar ontvallen leider, de luitenant ter zee 1e klasse J.G.W.J. Eilerts de Haan, overleden op Steenen Poort 29 augustus 1910."
In 1975 moest het beeld wijken voor een fontein met foeilelijk kunstwerk en dito klokkentoren met carillon, geschonken door het Nederlandse parlement ter gelegenheid van de onafhankelijkheid van Suriname. Eilerts' buste verhuisde naar het oude Fort Zeelandia, dat na honderd jaar te hebben gediend als gevangenis, was gerestaureerd en ter beschikking kwam van het Surinaams museum. Begin jaren tachtig moest ze met al haar hebben en houwen het

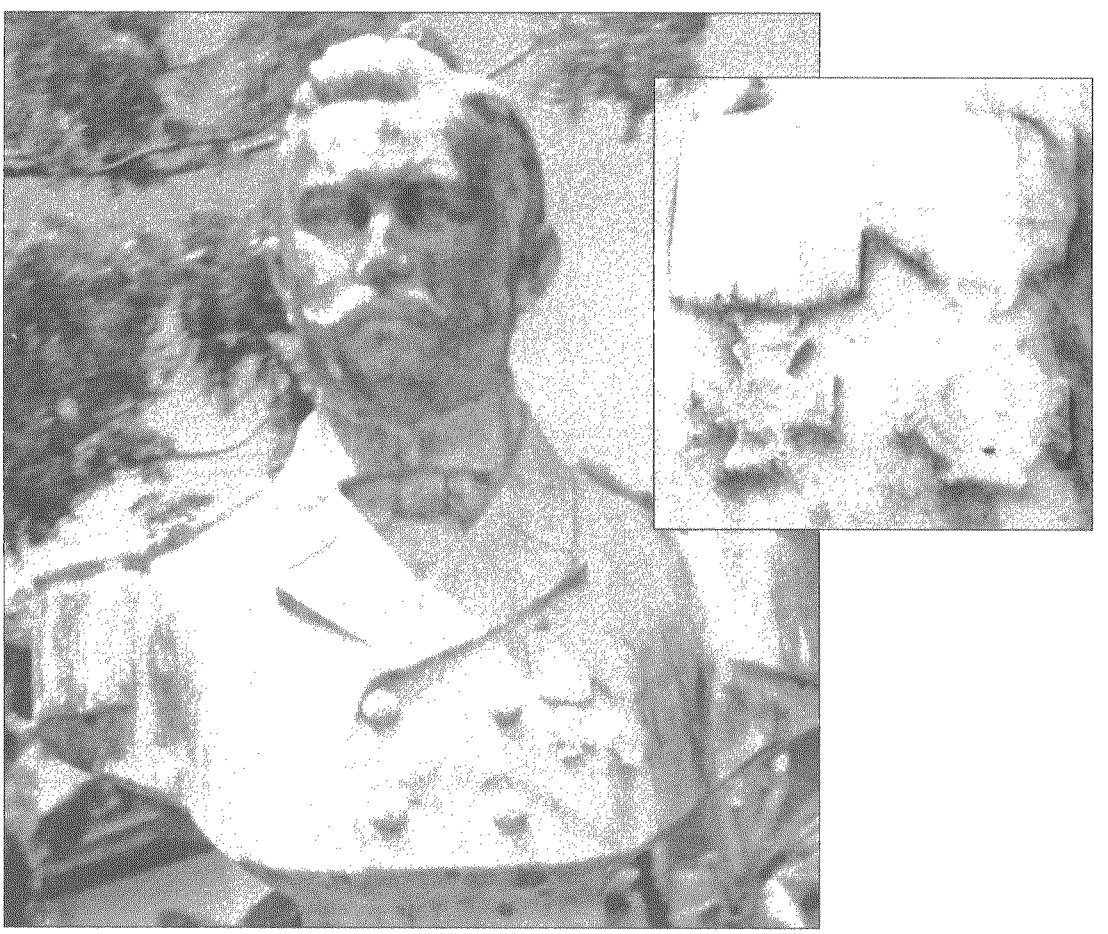

Fort verlaten omdat dit het hoofdkwartier werd van de toenmalige legerleider. Toen enige jaren geleden het museum weer zijn intrek mocht nemen in het Fort, kwam Eilerts niet mee. Sindsdien staat hij op de plaats waar ik hem aantrof.
Zoals gezegd heeft de beeldhouwer nauwkeurig werk geleverd. De gelijkenis met foto's van Eilerts is verbluffend, en ook het marine uniform is heel precies weergegeven. De epauletten, de gekroonde ankers op de kraag en de knopen en ook de eretekens die ik nog niet genoemd heb: het Ereteken voor belangrijke krijgsverrichtingen met gesp *Atjeh 1873-1896* en het Ereteken voor langdurige dienst als officier met cijfer XX (het "jeneverkruis") zijn nauwkeurig afgebeeld. Alleen: hier ging de adviseur van de beeldhouwer in de fout, en gaf mij de aanleiding dit artikeltje te schrijven. De bedoelde eretekenen staan in de verkeerde volgorde afgebeeld. En ik zal nooit weten hoeveel mensen dit in de afgelopen ruim 85 jaar nog meer hebben opgemerkt.

P.S.: In februari 1996 was de *Stichting Eilerts de Haan project '96* van plan een tocht à la Eilerts de Haan uit te voeren, maar men kon mij in Paramaribo niet vertellen of dit gelukt is.

Gegevens uit:
Boekje van Eilerts de Haan over de expeditie van 1908.
Encyclopedie van Nederlands West-Indië 1914 (herdruk 1981).
Brochure *In de voetsporen van Eilerts de Haan 1910-1996.*
kaart uit de ANWB-reisgids Suriname 1994.

• • • • • • • • •

BERICHT

Bericht voor alle leden, die verhinderd waren de jaarvergadering van *Mars et Historia* op 22 november 1997 bij te wonen.
Na afloop van deze vergadering werd het boekje *Mondragón, Spaans kolonel tijdens de tachtigjarige oorlog,* uitgereikt. Het is geschreven door ons lid dr. W.A. Boekelman en uitgegeven als deel 2 in de Mars-bibliotheek.
De auteur stelt "... dat de enige militair van het Spaanse leger, die in Nederland nog bekendheid geniet, de befaamde hertog van Alva is en dat een enkeling weet, dat de "Stenen Man" op de dijk bij Harlingen kolonel Caspar de Robles voorstelt. Maar kolonel Mondragón is nauwelijks bekend. Toch was hij een groot krijgsman, die als militair in dienst was bij achtereenvolgens Karel V, Alva, Requesens, Don Juan van Oostenrijk en Parma."
Bent U nieuwsgierig geworden en bezit u het geïllustreerde boekje nog niet, dan kunt u het tegen betaling van verzend- en portokosten toegezonden krijgen, zolang de (nog maar beperkte) voorraad strekt. Te bestellen door f. 7,50 over te maken op girorekeningnummer 2940790 of bankrekening nummer 65.82.12.125 t.n.v. de penningmeester, onder vermelding van "Mondragón".

Jhr. J.J.L. Beelaerts van Blokland.

NIET GEVOLGDE ADVIEZEN BIJ MARKET GARDEN

Tot mijn verbazing staat in een levensbeschrijving van luitenant-generaal Horrocks - Commandant XXX Corps tijdens de Slag om Arnhem - in het boek *Churchill's Generals* dat hij zich zelf kwalijk nam dat hij niet met meer aandrang om een Nederlands officier van hoge rang in zijn staf te hebben gevraagd, die hem had kunnen adviseren een linkse omvattende beweging te maken een stuk west van Arnhem.
Helaas is hem dat wel geadviseerd .

Ik was stafmajoor van onze Brigade Prinses Irene toen wij, op de 5e dag van de Slag bij Arnhem, aankwamen bij Grave.
Wij kregen daar bericht dat Duitsers waren aangekomen in Kesteren, en dat ze zich wilden overgeven indien wij kwamen.
Kesteren was ver buiten onze sector.
Ik ging met dit bericht naar de sectie Intelligence van XXX Corps, en legde hen uit dat wij in Kesteren een grote basis voor een overgang over de Rijn zouden hebben.
Bovendien lag Kesteren achter onze oude, te inunderen, stelling zodat de vijand deze niet kon gaan gebruiken.
Hoofd Intelligence zei mij dat Kesteren te ver uit de flank lag en dat er niet zou worden opgetreden.
Dit berichtten wij het verzet.

Bij het Corps naar onze liaison officier gevraagd, bleek dat een reserve luitenant te zijn, die, als voor onze Brigade volkomen ongeschikt, naar Londen was gezonden.
XXX Corps zei dat ze die vent nooit zagen.
Een ergerlijk geval deed zich daarna voor toen het verzet berichtte het fort St Andries te hebben bezet en onze hulp vroeg.
Hoewel onze verkenningsafdeling bij Wamel lag, weigerde onze Brigadecommandant de gevraagde hulp.
Ik weer naar XXX Corps en hen uitgelegd hoe belangrijk het was de kop van de Bommelerwaard te hebben en deze daarna te nemen omdat dan 's Hertogenbosch niet door de vijand te houden was. XXX Corps zei mij dit te begrijpen en hulp te sturen.
Deze hulp bestond uit een verkenningseskadron, dat aan het verzet zei, dat ze daar veel te gevaarlijk zaten en met hun terug moesten.
Het fort werd daarop door de vijand bezet.
Ons is wel gebleken hoe moeilijk Engelsen te adviseren waren.
Te betreuren is nog dat onze Brigadecommandant niet zelf naar XXX Corps stapte.
Duidelijk is dat zelfs een Brigade Majoor niet voldoende naar boven kon doordringen.
Waarschijnlijk heeft Hoofd Intelligence de zaak niet naar Horrocks doorgegeven.
Wij hadden de indruk dat men met oogkleppen naar Arnhem staarde.

Twee andere ontvangen berichten waren, dat de vijand tanks overzette bij Lobith en dat de vijand de Rijndijk doorstak.
Dit wekte grote verbazing "Do you really think that they wil sink this bl.. isle?".

Helaas is het voornaamste punt dat onze Brigade Prinses Irene zich liet afschepen in de marsorde van Market-Garden met een plaats in de Wessex divisie, die achter de Gardepantserdivisie kwam.
Ingedeeld bij de voorhoede had zij Market-Garden kunnen redden.

G.Gerrits

NAPOLEON EN DE VESTINGBOUW OP TEXEL

Tot 1811 was Texel altijd maar één vestingwerk rijk geweest. Het was de Schans bij Oudeschild, in het begin van de Tachtigjarige Oorlog aangelegd op bevel van Prins Willem I met het oogmerk Texel te kunnen beheersen.
Toen in de Gouden Eeuw de rede van Texel zich ontwikkelde tot een factor van groot economisch en militair belang, werd ook de Schans vergroot en kreeg het fort meer tot taak de rede van Texel te verdedigen.

In de 17e en 18e eeuw werd het fort van gebouwen voorzien. Zo waren er twee grote kazernes, een kruitmagazijn en twee poternes: de hoofdpoort en een kleine poort die via een brug naar de sluis in de zeedijk leidde. Door deze sluis was het mogelijk het land tussen zeedijk en de hoge gronden noordelijk van het fort te inunderen.
Aan het eind van de 18e eeuw raakte het fort in verval en ook in de Bataafse tijd en tijdens het Koninkrijk Holland werd hier niets tegen gedaan.
Met de annexatie door Frankrijk (9 juli 1810) kwam daar verandering in. Napoleon wilde van Den Helder dè noordelijke oorlogshaven van zijn rijk maken en bemoeide zich van het begin af aan met marine-aangelegenheden en de vestingbouw.
Al in 1810 werd de stormvrijheid van het fort verhoogd door de weg die rond het hele fort liep om te vormen tot een bedekte weg, geschikt voor verdediging door infanterie.
Op beide punten waar deze bedekte weg op de zeedijk aansloot, alsmede aan het begin van de weg naar Den Burg, werden kleine retranchementen aangelegd. Deze boden plaats aan een kanon en enige infanteristen.
In het fort, evenwijdig aan de kazernes, werden onder de wal blinderingen aangelegd. Dit waren bomvrije gebouwen van boomstammen met een gronddekking.
Van 6 april 1811 dateert Napoleons "Note sur l'Ile de Texel". Deze nota voorzag in een versterking en uitbreiding van de Schans en de bouw van een drietal nieuwe kleine forten: een lunet ten noorden van de Schans en twee forten aan de dijk aan weerszijden van het hoofdfort. Elk van de drie nieuwe forten sloot een weg af die leidde van de zeedijk naar de hogere gronden. De Redoute, 700 meter ten westen van de Schans beheerste ook nog de Kadijk die de lage gronden van oostelijk Texel in tweeën deelde en die de militaire inundatie beschermde. De Lunette, 700 meter ten oosten van de Schans, beheerste het dorp Oudeschild. De lunet ten noorden van de Schans (zie afb.) is nooit gebouwd, maar daar staat tegenover dat de Schans zelf van buitenwerken werd voorzien.
Met de drie retranchementen en de twee nevenforten, omringd door een inundatie (die gelukkig nooit gesteld is), was hier aan Texels oostkust een zeer sterke stelling ontstaan die in het totaal met 39 stukken geschut bewapend was.
Op 16 oktober 1811 bezocht Napoleon Texel persoonlijk. Met een groot gevolg waaronder 's keizers adjudant generaal Dirk van Hogendorp (zie Mars et Historia, jan/mrt 1997), Louis-Alexandre Berthier, prins van Neuchâtel en Wagram en de water- en vestingbouwkundige Jan Blanken. Dit bezoek dat hoogstens drie uur geduurd kan hebben werd vooral gebruikt voor het inspecteren van de Schans en de in aanbouw zijnde nieuwe forten. In Oudeschild of op de haven (die in 1811 nog ver buiten

het dorp lag) werd de keizer toegesproken door de Texelse burgemeester Reinbach. Op de haven bevond zich de enorme erepoort die op kosten van het eiland gebouwd was en die een derde deel uitmaakte van het totale budget van 1650 gulden voor het bezoek!
In zijn nota uit april 1811 besteedt Napoleon nog geen aandacht aan de in 1780 gegraven haven bij Oudeschild. Direct na het bezien van de haven maakte hij deze omissie goed door het militaire belang ervan te onderkennen en door bevel te geven een gebastioneerde omwalling rond de haven te ontwerpen. De tekeningen zijn gemaakt en tonen een wal met vier grote bastions, geheel door een gracht omgeven. Rechts van de havenmond zou een kustbatterij komen voor vier zware stukken geschut. Dit fraaie havenplan is in de projectfase blijven steken, waarschijnlijk omdat er andere prioriteiten waren.
De forten op Texel hebben tot 1922 deel uitgemaakt van de Stelling van Den Helder en in 1930-31 zijn ze grotendeels afgegraven in verband met dijkverhogingen. Alleen de Schans werd voor de helft gespaard. De huidige eigenaar Natuurmonumenten laat sinds 1992 dit nog zeer belangrijke restant restaureren.
Van 4 juli tot en met oktober 1998 is er in het Maritiem en Jutters Museum in Oudeschild op Texel de tentoonstelling "De keizer, het fort en de kosten; het fort de Schans op Texel".
Aandacht wordt besteed aan de bouwgeschiedenis van de fortificaties, vooral in de Franse Tijd, aan het bezoek van Napoleon aan het eiland en aan de restauratie en de vondsten die daarbij gedaan zijn.
Het museum is geopend van dinsdag t/m zondag van 10.00 tot 17.00 uur. In juli en augustus van maandag t/m zondag van 10.00 tot 17.00 uur.

Maritiem en Jutters Museum,
Barentszstraat 21,
1792 AD Oudeschild,
tel: 0222-314956

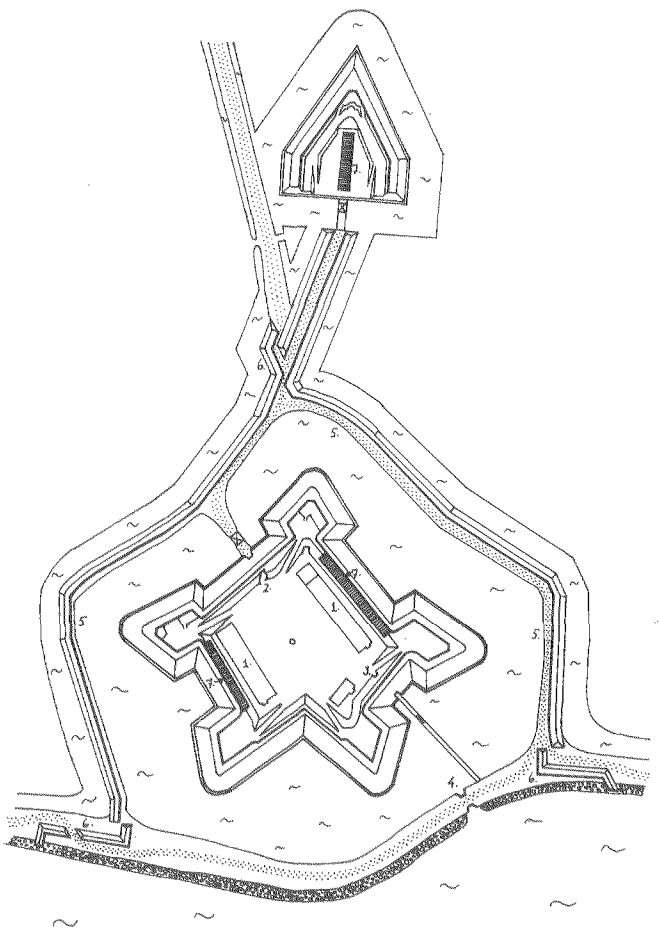

Het fort de Schans met geprojecteerde lunette (1811). Archives du Génie, Vincennes. (1 kazernes. 2 grote poterne. 3 kleine poterne. 4 zeesluis. 5 bedekte weg. 6 retranchementen. 7 blinderingen).

Th. van der Plas

'S LANDS VLOOT IN INDISCHE WATEREN

DE LANDINGSOPERATIES VAN HET ESKADER-VAN BRAAM, 1784

1. Inleiding

1.1

De laatste jaren valt een vergrote belangstelling waar te nemen voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Deze komt op allerlei gebied tot uiting: van het verschijnen van dissertaties tot het nabouwen van Oostindiëvaarders.
De belangstelling strekt zich ook uit tot de stad Malakka, thans in de republiek Maleisiî, maar van 1641 tot 1824 in bezit van de VOC dan wel van de Nederlandse staat.
Eén episode in de geschiedenis van Malakka is het beleg door Boeginezen in 1783-1784. Een eskader van 's Lands vloot, dat de VOC te hulp kwam, ontzette de stad. Deze hulpactie is in de loop der jaren herhaaldelijk beschreven, met meer of minder detail.[1.1] In het algemeen wordt dan wat minder aandacht besteed aan de gevechten te land die, inderdaad, niet van grote omvang waren. In het volgende relaas krijgen deze meer nadruk, maar het is nuttig eerst het kader te schetsen waarin deze gebeurtenissen plaats vonden.

1.2 Malakka

Reeds in de Middeleeuwen was Malakka, zo gunstig gelegen, een bloeiende haven- en handelsstad, en tevens een moslimcentrum van betekenis.[1.2] In 1511 werd de stad door de Portugezen veroverd, die haar versterkten, en niet ten onrechte. Talrijke malen probeerden Maleise vorsten uit de omgeving de stad te veroveren. Ook de VOC liet zich niet onbetuigd en in 1641 viel Malakka na een langdurig beleg in handen van de Compagnie.
Al tijdens het Portugese bewind, maar ook tijdens dat van de VOC, keerde de handel zich af van Malakka en zocht andere, niet door de Compagnie beheerste wegen. De exploitatie van de stad leverde zelden een batig saldo, mede omdat een relatief groot garnizoen werd vereist. Anderzijds kon de VOC niet toestaan dat deze strategisch belangrijke haven in andere handen overging.
In de 18e eeuw kwamen de Boeginezen in dit gebied, waar zij weldra een belangrijke rol konden spelen. Zij maakten van Riouw een centrum van handel buiten de Compagnie om, of, in Compagniesterminologie, tot een centrum van sluikhandel.

JACOB PIETER VAN BRAAM, DIE IN 1783—'84 DE EERSTE EXPEDITIE VAN 'S LANDS ZEEMACHT NAAR OOST-INDIE LEIDDE.

1.3 De Verenigde Oost-Indische Compagnie

Sinds 1700[1.3] ging het met de Compagnie bergaf. De kosten werden niet meer goedgemaakt door de ontvangsten en vaak moesten leningen worden aangegaan.

De verschillende factoren die tot deze toestand leidden zijn geanalyseerd.[1.4] Hier is slechts één belangrijk gevolg ter zake: de verzwakking van de militaire middelen, vooral van de Compagniesvloot[1.5], maar ook van de landmacht, bestaande uit Europese en inlandse troepen.

Er ontstond ook langzamerhand een tekort aan Europees varend personeel, daar het aantal schepen dat tussen Europa en Indië voer afnam en onvoldoende aanvullend personeel kon meenemen.[1.6]

Onder deze omstandigheden betekende de

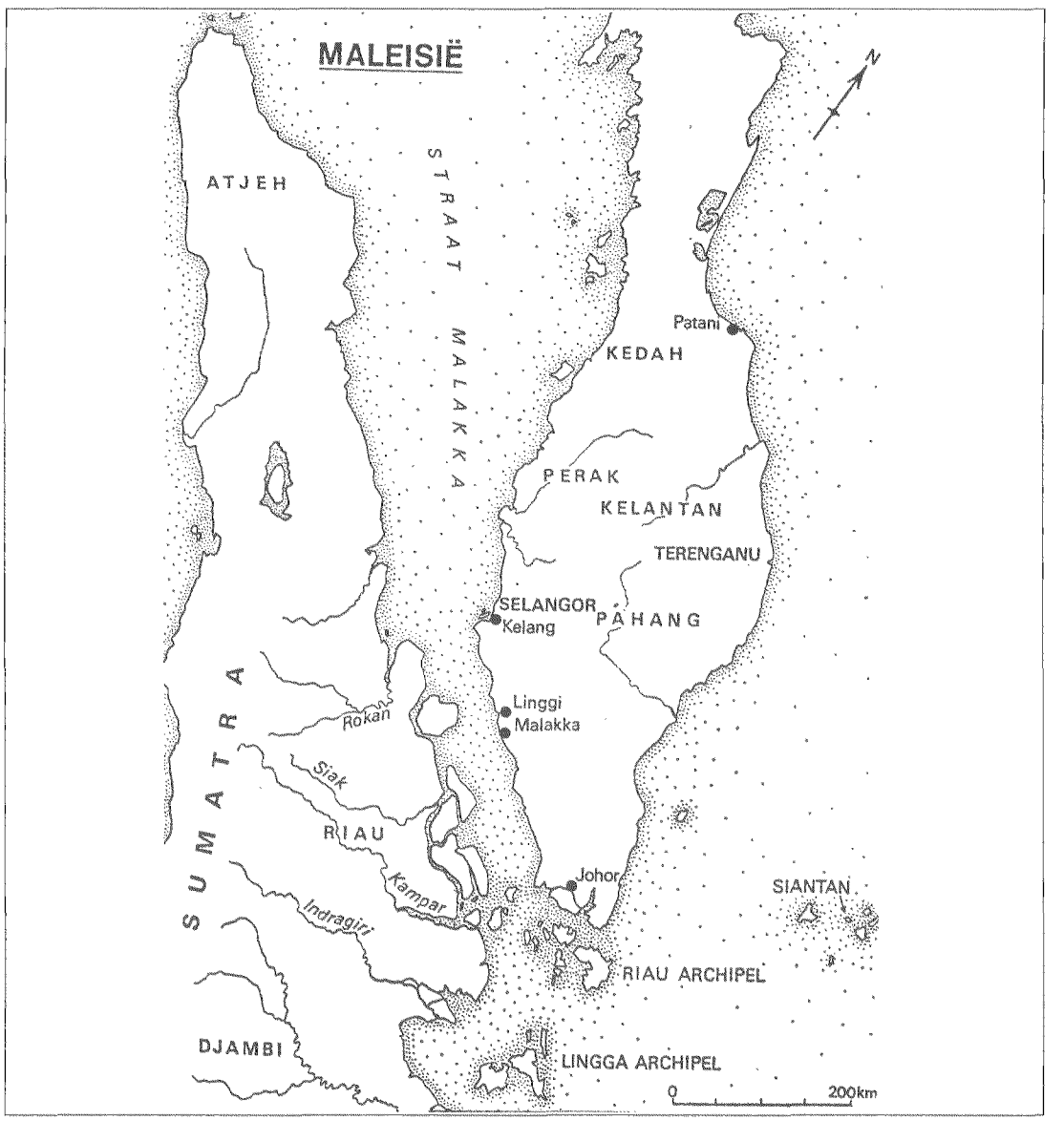

Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) niet veel minder dan de genadeslag voor de VOC. De niets vermoedende retourschepen werden door de Engelsen veroverd, of moesten uitwijken naar en stilliggen in neutrale havens.
De Heren Zeventien deden al spoedig (1780) een beroep op de Staten-Generaal om hulp in de Indische gewesten. Een heel verschil met vroeger toen de VOC om hulp werd gevraagd.[1.7]
Na enig onderhandelen[1.8] werd besloten een eskader van 's Lands schepen naar de Oost te zenden, met het doel tezamen met Franse schepen het belangrijke steunpunt Trincomali, eertijds Trinconomale genoemd, te heroveren. Een overeenkomst hierover met de Fransen kon echter niet worden bereikt, mede omdat een wapenstilstand op komst was. Van een actie van 's Lands vloot ter ondersteuning van de VOC werd echter niet afgezien.
De kennelijke onmacht van de VOC iets van belang te doen tegen de overmachtige Engelsen was aan de inlandse vorsten niet ontgaan. Het prestige van de Compagnie was enorm verminderd, hetgeen zich allereerst uitte in de "sluikhandel", in het bijzonder ook met de Engelsen.

1.4 De Boeginezen

De Boeginezen[1.2 en 1.3] bewoonden oorspronkelijk het zuidelijk deel van Celebes, tegenwoordig Sulawesi genaamd. Zij waren handelaren, zeelieden en geduchte krijgers. Vanuit Celebes, waar Makassar hun hoofdplaats was, stichtten zij koloniën op diverse plaatsen in de archipel.
Makassar werd een centrum van specerijhandel met Portugezen, Engelsen en Denen, tot schade van het monopolie van de VOC. Deze deed herhaaldelijk pogingen haar monopolie effectief te maken door middel van militaire expedities. In 1667 werd het doel bereikt: Makassar werd aan de Compagnie onderworpen.
Veel Boeginezen zochten hun heil elders, in hun reeds bestaande vestigingsplaatsen of in nieuwe, waar ze hun leven volgens de oude tradities konden voortzetten. Een voorbeeld hiervan is het vorstendommetje Selangor op de westkust van het schiereiland Malakka, niet ver van de stad.
De invloed van de Boeginezen in de wijdere omgeving van Malakka nam toe. Zij speelden onder andere een belangrijke rol bij de handel in tin en opium, waarin zij concurrenten van de VOC waren.
Ook politiek nam hun invloed toe. Zowel de Compagnie als een aantal Maleise vorsten gingen dit zoveel mogelijk tegen. Dit leidde in 1755 tot oorlog, met in 1756 een belegering van Malakka door de Boeginezen, die echter spoedig werden verdreven.
De Boeginezen verloren deze oorlog, maar zij konden hun invloed snel herwinnen, in het bijzonder aan het hof van Johore, waar de feitelijke macht overging in handen van een Boeginees. De positie van deze "onderkoning" leek veel op die van de *Shogun* in Japan.
Expansieve activiteiten vanuit Johore en Riouw leidden tenslotte opnieuw tot spanningen in de betrekkingen met de Compagnie. In 1783 begon de Compagnie vanuit Malakka een actie tegen Riouw, die echter mislukte.

1.5 Voorbereidingen voor het uitzenden van het eskader

Tot commandant van het uit te zenden eskader werd benoemd de kapitein J.P. van Braam, met de titel kapitein-commandeur. Deze had een lange staat van dienst, zowel bij de Republiek als bij de VOC.
Hij ontving zijn instructies van de Staten-Generaal en van de Admiraal-Generaal, stadhouder Willem V, welke tevens Opperbewindhebber van de VOC was.
Er werden uitgebreide regelingen getroffen over de status van het eskader en van de officieren ten opzichte van de Indische mili-

taire en burgerlijke autoriteiten, tevens van de bevoorrading van de schepen in het gebied van de Compagnie. De Kapitein-Commandeur werd gelijkgesteld met een Raad van Indië.
Het eskader zou bestaan uit vier linieschepen met gemiddeld 60 stuks geschut en 400 koppen en twee fregatten met gemiddeld 40 stuks geschut en 250 koppen.
Totaal 326 stukken en 2130 koppen.
Verdeeld over de schepen ging een contingent Europese soldaten mee. Commandant van deze troepen was Majoor A. Hamell. Hij werd bijgestaan door de Kapitein-Luitenant D. van Hogendorp en een Luitenant van de mariniers Wischer.
Van Braam vermeldt niet of de soldaten mariniers waren of niet. De genoemde lt. Wischer wordt steeds met "luitenant der mariniers" aangeduid.
Al deze voorbereidingen hadden veel tijd gekost maar dit had het voordeel dat het eskader tijdens de wapenstilstand kon vertrekken.
Toen het vertrek naderde kwamen Van Braams schepen binnen met meer of minder averij zodat het eskader niet voltallig kon vertrekken. Op 14 maart 1783 vertrok van Braam met de linieschepen *Utrecht, Wassenaar* en *Princes Louisa*. De twee fregatten *Monnikendam* en *Juno* en het vierde linieschip de *Goes* voegden zich bij Kaap de Goede Hoop bij het eskader.
Voltallig bereikte het eskader Batavia op 9 maart 1784.

2. Batavia

Bij aankomst te Batavia was de eerste zorg voor de zieken die werden ontscheept en naar een hospitaal gebracht.
Dan kwam de zorg voor de schepen. Averij moest hersteld, aangroeiing verwijderd en voorraden aangevuld worden. Zoals gebruikelijk werden deze werkzaamheden op het eiland Onrust uitgevoerd.
Reparaties en leveranties waren een voortdurende zorg voor Van Braam. Niet minder belangrijk was de gedachtenwisseling met de Hoge Regering. Op 18 maart kwamen bij deze de berichten binnen over de mislukte onderneming tegen Riouw en de belegering van Malakka. Van Braam kreeg alle stukken en dacht er het zijne van: schandelijke vlucht, maar zei er niets over.
Discussie over zijn opdracht was nauwelijks meer nodig: ontzet van Malakka lag voor de hand.
Van Braam wist dat hij landingen zou moeten uitvoeren en ging op zoek naar het nodige. Allereerst geschikte vaartuigen van weinig diepgang, onder meer voor het opstellen van licht geschut voor het ondersteunen van de landingen. Ook hier bleek de Compagnie slecht voorzien, maar het lukte hem wat bruikbaars bij elkaar te krijgen. Van Braam kreeg ook inlandse militairen met Europese officieren onder zijn bevel, alsmede wat licht veldgeschut en artilleristen. Hij liet de inlandse militairen dagelijks oefenen, want hun opleiding liet te wensen over.
Eindelijk was alles zo goed mogelijk geregeld en kon de commandeur met zijn schepen op 29 april 1784 naar Malakka vertrekken. De *Princes Louisa* en de *Juno* moesten echter achterblijven omdat zij nog niet hersteld waren. Aankomst te Malakka op 29 mei 1784.

3. Malakka, de vijand "een gevoelige klap" toegebracht

De gouverneur deelde Van Braam het een en ander mede over het beleg. De "hoofdaanlegger" was de "onderkoning" Radja Hadji (in het Engels *Raja Haji*), die door de zijnen als heilig en onkwetsbaar werd beschouwd. Zijn kampement was in de bocht van Ponger, bij Telok/Ketapang/, waar schansen, *koeboe's*, waren gebouwd. Men had geen idee hoeveel vijanden er waren. Er waren schattingen van 18.000 maar ook van meer of minder.

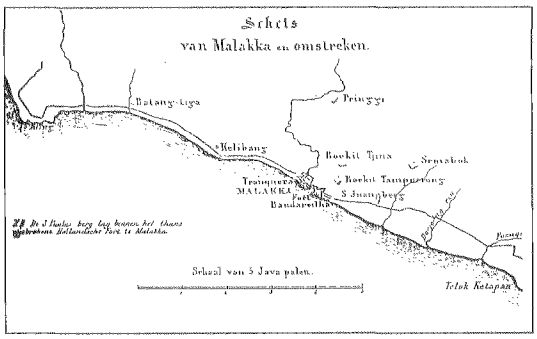

Tot verbazing van Van Braam was geen kaart van stad of omgeving aanwezig.
Op 31 mei ging het eskader met de hulpschepen onder zeil naar de baai van Ponger. Een dag later werd die baai bereikt, maar pas op 3 juni hadden de schepen hun posities ingenomen.
Op 5 juni begon een bombardement van de vijandelijke *koeboe's* en schepen. Het bleek dat de vijandelijke hoofdbatterij van het vuur niet veel schade leed door de grote afstand waarop de schepen moesten blijven. Het bombardement werd daarom gestaakt.
Enige dagen werd gezocht naar landingsplaatsen op enige afstand van het vijandelijke kamp, maar er werden geen gevonden. Een wel geschikt zandstrand lag binnen bereik van de *koeboe's*. Van Braam verkende persoonlijk deze plek, tezamen met majoor Hamell, op een vaartocht langs de kreek waarbij zij niet werden beschoten.
In de krijgsraad van 16 juni deelde de commandeur mee de dag erop te willen landen. Vroeg, want dan zouden de Oosterlingen nog bedwelmd zijn door de opium, en later op de dag zou het te heet worden voor de Europese troepen. De sloepen moesten verzamelen onder het kreupelbos aan de oostwal. Tot de vijand hen had ontdekt moest stilte in acht worden genomen. Van Braam vertelde dat de Boeginezen het stoutste en meest vastbesloten volk in de archipel waren. Een korte tijd konden ze als dolle mensen standhouden.
Op 17 juni stonden alle betrokkenen om twee uur op, ontbeten en maakten alles gereed om te vier uur te kunnen landen. Het weer was echter ongunstig, en om half vier moest Van Braam tot uitstel besluiten.
De volgende ochtend om twee uur hetzelfde tafereel, maar het weer werkte nu wel mee. Om drie uur ging men in de boten, in totaal 734 officieren en manschappen. Om vier uur werd het sein tot vertrek gegeven. De boten waren vol, men moest pagaaien in plaats van roeien. Ze verzamelden zich, volgens plan, onder het kreupelbos.
De grote schepen werden nu zo dicht mogelijk onder de wal gebracht. Te vijf uur werden, zoals gebruikelijk, het waakschot gegeven en de reveille geslagen. Het vijandelijk kamp bleef stil. Pas om kwart voor zes bemerkte de vijand de boten en sloeg alarm. De schepen begonnen nu een bombardement om de vijand het verzamelen te beletten. De landingsvaartuigen moesten echter tot half acht wachten op de langzaam opkomende vloed. Toen het water hoog genoeg was, gingen de 28 vaartuigen, vuur gevend op het kreupelhout, langs de verschansingen die ze omstreeks acht uur bereikten.
De luitenant Wischer sprong als eerste aan land, gevolgd door twee grenadiers en majoor Hamell. De Europese soldaten dekten met hun vuur de komst van de andere troepen.
De Boeginezen hielden maar kort stand, en trokken zich terug op de grote batterij. Daar woei de vlag van Radja Hadji en, naar later bleek, was hij zelf ook.
De achterzijde van de batterij was gesloten met een lichte palissade, die vanuit een versterking werd bestreken met licht geschut (*rantakken*).
De troepen kwamen dus tussen twee vuren en ontmoetten hier "vrij sterke tegenstand". Hoe hier een oplossing werd geforceerd, wordt niet door Van Braam vermeld maar de "bedaardheyt en Fermiteit" van de troepen leidt tot de overwinning.
Het verslag van Hamell[3.1], dat door Van

Braam vrijwel geheel is overgenomen, geeft hieromtrent ook geen uitsluitsel.
Omstreeks negen uur begon de vijand overhaast te vluchten. Geheel volgens reputatie vragen deze vluchtelingen niet om kwartier maar verkiezen "als dolle schepselen" te sneuvelen. Het aantal doden aan hun kant wordt daardoor zeer groot.
Op het strand worden enige vaartuigen overmeesterd en in brand gestoken. Het daarin geladen buskruit ontploft en het vuur verspreidt zich naar de versterkingen.
Om negen uur geeft Hamell het sein van overwinning aan de Commandeur, die dit naar Malakka doorgeeft.
Om tien uur vraagt een boodschapper van Hamell nadere orders. De gewonden worden reeds aan boord gebracht.
Van Braam belegt weer krijgsraad, stelt voor alle werken te vernielen en geen bezetting achter te laten want de VOC heeft toch geen volk dat de bezetting kan overnemen. Het geschut en "het scherp" moeten worden meegenomen. Aldus wordt besloten.
Het vuur trekt langs het hele strand, telkens ontploft kruit in de brandende versterkingen. Het ergst is de ontploffing van de grote schans. Bomen en balken vliegen "tot onbegrijpelijke hoogte" in de lucht. Het vuur duurt nog de gehele nacht. Bij de eerste ontploffing is een luitenant zwaar verbrand. Van de officieren werd een luitenant-ingenieur reeds in de sloep doodgeschoten. Ook een cadet verloor het leven. Totaal 12 doden. Onder de Europeanen van 's Lands schepen vielen 41 gewonden; vier officieren "de rest allen gewonen".
De inlandse militairen hebben 13 licht gewonden. De verliezen van de vijand worden geschat op 4 à 500 man.
In de middag gaat Van Braam aan wal en neemt 21 vaandels in ontvangst. Het volk keert naar de schepen terug.
De buit wordt deze en de volgende dag geborgen, hoewel de lijkenlucht dit bijna onmogelijk maakt. Buitgemaakt zijn: 126 metalen stukken, meest licht, en 16 ijzeren stukken. De eigen kogels worden opgeraapt en aan boord gebracht.
De eigen gesneuvelden worden op een eilandje met militaire eer begraven.
Het lot van Radja Hadji wordt stukje bij beetje bekend. Voor de Commandeur verschijnen twee inlandse vrouwen. Zij vertellen dat Radja Hadji in het gevecht was geneuveld, met enige van zijn kinderen en voorname personen. Zijn lijk is weggebracht.
De Gouverneur van Malakka verneemt[3.2] dat de Radja in de grote *koeboe* is gedood door een musketkogel. Zijn lijk is door verschillende personen gezien en herkend. De Gouverneur laat het lijk zoeken en naar Malakka brengen waar het wordt begraven.
De vloot gaat naar Malakka terug; ontvangen met vreugde en eerbetoon. Aan de westzijde van de stad blijven de Selangorezen nog even, maar ze ontsnappen zonder gevecht.
In gesprek met de Gouverneur geeft Van Braam zijn verbazing te kennen dat het garnizoen geen uitval heeft gedaan tijdens zijn actie. Hij schrijft dat de Gouverneur niet goed is voorgelicht door zijn officieren en tevens dat orde en subordinatie beter konden zijn.
Gouverneur en Commandeur kwamen overeen dat nu Selangor aan de buurt is. De Gouverneur wenst dat Van Braam alle Compagniesschepen onder zijn bevel neemt. Van Braam weigert.
Er zijn tegen de kapiteins klachten ingediend wegen hun gedrag tijdens de mislukte aanval op Riouw. Van Braam kan deze niet commanderen en evenmin van 's Lands officieren vergen met deze samen te werken. Met het onderzoek naar de klachten is nog geen begin gemaakt. Van Braam dringt aan op spoed.
Spoed vraagt hij ook voor het lossen en gereedmaken van de schepen.
Het gebeuren te Telok Ketapan is ook

beschreven in een Maleise kroniek.[3.3]
Er was een aanval van enkele duizenden Hollandse soldaten die eerst de kleine *koeboe* veroverden, waarvan de aanvoerder zich redde in de grote versterking.
Toen beval Radja Hadji zijn volgelingen een uitval te doen. Hij zelf bleef een godsdienstig boek lezen.
De uitval leidde tot een scherp gevecht tegen de duizenden Hollandse soldaten. Vele Boeginezen werden neergeschoten voor zij hun vijanden bereikten, de anderen begonnen een gevecht van man tegen man maar sneuvelden.
De Hollandse troepen konden nu de palissade binnendringen. Drie volgelingen van Radja Hadji stortten zich op hen en werden gedood.
Toen stond Radja Hadji op en trok zijn dolk; het boek hield hij nog in de andere hand. Hij werd tegengehouden door zijn volgelingen maar werd getroffen door een musketkogel die hem doodde.
De Hollanders staakten toen het vuren en lieten de resterende volgelingen, mannen en vrouwen, van de Radja ongemoeid ontsnappen.
Inderdaad werd het lichaam van de Radja door twee voorname dienaars op een geïmproviseerde baar in veiligheid gebracht. De baar werd gevolgd door enkele vrouwen. Na enige tijd werd het lijk in een bosje verstopt en vluchtte men zonder baar verder.
Op last van de Gouverneur werd het lichaam opgespoord en binnen de stad met eerbewijzen begraven. Na vele jaren werden de overblijfselen naar Riouw gebracht en daar opnieuw begraven.

4. Selangor, het ruilen van koningen.
Selangor was een Boeginese vestiging, ontstaan aan de mond van een riviertje.[4.1]
De toenmalige vorst, Radja Ibrahim, was begonnen met het beleg van Malakka; Radja Hadji kwam kort daarna uit Riouw, na het mislukken van de aanval van de VOC.
Ibrahim moest worden gestraft. Reeds eerder had de VOC zijn vervanging door een vorst uit Siak in gedachten. Deze bood hulp aan als zijn zoon vorst van Selangor zou mogen worden. De Hoge Regering had dit aanbod reeds aanvaard en Van Braam trof met de vorst enige regelingen voor na de verovering.
Van Braam vertrok op 14 juli 1784 uit Malakka met de *Utrecht, Goes, Princes Louisa* en *Wassenaar* en enkele kleine Compagnie schepen.
Op 19 juli bereikte hij de rede van Selangor, waar hij de fregatten *Juno* en *Monnickendam* aantrof. Zijn eerste bevinding was dat ook hier zijn grote schepen niet dicht genoeg bij de wal konden komen.
Verder nam hij batterijen waar op het strand en op een heuvel. De mond van de rivier was versperd met palissaden die aan weerszijden slechts een nauwe doorgang open lieten. De palissade werd gedekt door een stenen fortje.
Een eerste verkenning mislukte wegens windstilte en eb. De gezagvoerder van een van de Compagniesschepen komt rapporteren dat er vier jaar geleden een geul was bij de mond van de rivier maar hij had deze nog niet teruggevonden. De volgende dag werd de geul gevonden; Van Braam liet deze van bakens voorzien.
Bij een verkenning kwam men dicht onder vijandelijke batterijen maar er werd niet geschoten. De stranden bleken modderig en met kreupelhout begroeid.
Er was een baaitje met een goed zandstrand maar dat werd bestreken en bovendien versperd door een batterij van vier stukken en er werden nog meer batterijen gebouwd. Daarachter lag de versterkte berg.
In de middag arriveert de koning van Siak met 10 schepen en 300 man. Na lange discussies tussen Commandeur en koning wordt afgesproken dat de koning, ondersteund door Europese vaartuigen, de mond van de rivier zal aanvallen.

Op 26 juli wordt de landing voorbereid maar op 27 juli zijn de omstandingheden ongunstig en moet, wegens het tij, de landing 2 à 3 dagen worden uitgesteld. Aan de landing zullen deelnemen 517 Europeanen en 305 inlandse militairen, samen 822 koppen. De troepen staan onder bevel van Van Hogendorp daar majoor Hamell ziek in Malakka is achtergebleven.
Op 2 augustus, na ontbijt, gaan de troepen in de boten en vertrekken om half vier. De vijand ontdekt de vaartuigen om kwart voor vijf en opent onmiddelijk een hevig vuur uit alle batterijen. Van Braam kan niets meer zien door de buskruitrook.
De Siakse schepen die de rivier aanvallen worden eveneens hevig beschoten en Van Braam vreest voor aanzienlijke verliezen.
Om kwart over zes ziet hij de Nederlandse vlag op de strandbatterij. Kwart voor zeven wappert de vlag van het stenen fort en kort daarop is ook de hoge berg ingenomen.
Aan de overkant van de rivier tegenover het stenen fort is een batterij die nog vuurt maar beschoten wordt vanaf het fortje en de hoge berg. De bezetting van de batterij slaat op de vlucht.
De Commandeur komt aan land en hoort het rapport van Van Hogendorp. De vijand was vrij snel op de vlucht geslagen. De gehele plaats is leeg, alles van waarde is meegenomen.
De koning van Selangor kan nog niet ver weg zijn. Van Hogendorp zendt een detachement uit om hem te achterhalen, de schepen en mannen van Siak maken daar deel van uit.
Van Braam complimenteert de koning van Siak met zijn aandeel in de overwinning en in het bijzonder met de leiding door zijn zoon.
De bevolking begon al te vluchten toen de koning van Malakka terugkeerde. Toch zouden er elf- à twaalfhonderd verdedigers zijn geweest.
Het verlies aan vijandelijke zijde is niet te schatten: er werden geen lijken of gewonden gevonden. De eigen verliezen: Europeanen 3 doden, 3 zwaar- en licht gewonden, inlandse troepen: 3 doden, 7 zwaar- en 4 licht gewonden, waarvan er nog 3 overlijden. Het had veel erger kunnen zijn als de vijand raak had geschoten; één schot had 8 man buiten gevecht gesteld.
De buit bestaat uit kanonnen, lang en rond scherp en inlands buskruit, dat alleen geschikt blijkt voor saluutschoten.
Op 3 augustus wordt de zege aan de Gouverneur van Malakka gemeld.
Van Braam en de koning van Siak wilden de bevolking doen terugkeren. Daartoe stelden ze een brief op waarin ze amnestie en vriendelijke ontvangst toezegden.
De vorst dient nu een Tractaat van vriendschap en bondgenootschap te ondertekenen, alvorens hij als koning van Selangor kan worden erkend en gehuldigd. Hij erkent de Compagnie als "Heer en Eijgenaar" en krijgt "een onsterfelijk leen" voor zich en zijn wettige erfgenamen.
Van Hogendorp's tocht op de rivier heeft geleerd dat ook daar de dorpen verlaten zijn, gevangenen konden niet worden gemaakt. Er is wel een gewonde Boeginees gevangen genomen, die zegt dat aan hun zijde slechts 10 of 12 man zijn gesneuveld en eenzelfde aantal gewond.
De plaats Selangor zal door de Compagnie blijvend worden bezet. De Luitenant Smith zal het commandant voeren, hij krijgt zes artilleristen uit Batavia want die uit Malakka deugen niet; dat waren inlandse christenen en Portugezen.
Majoor Hamell en anderen kwamen hersteld uit Malakka terug.
Op 14 augustus vertrekken naar Malakka de *Goes*, de *Princes Louisa* en de twee frgatten om zich daar op de tocht naar Riouw voor te bereiden.
Van Braam zendt een grotere expeditie de rivier op, als gevolg van geruchten dat de verdwenen koning nog in de buurt zou zijn.

De beschrijving hiervan door Baane gegeven[1.1.c], stemt niet geheel overeen met die in het rapport van de commandant, de luitenant Van Straten.[4.2] Deze krijgt nu een sergeant, 15 grenadiers en 60 inlandse militairen, vergezeld door troepen van Siak. Tot de opdracht behoort ongewapenden vriendelijk toe te spreken en aan te moedigen naar huis terug te gaan. Vertrek op 15 augustus.
Tijdens de tocht stroomopwaarts komt men enkele onbezette batterijen tegen. De volgende dag ontmoet men driehonderd Atjehers, huursoldaten in dienst van de koning van Selangor. 's Morgens had deze hen nog betaald, 's middags wensten ze de Compagnie bij te staan.
Langs een korte weg te land voeren zij de troepen naar de plaats aan de rivier waar, aan de overkant, het kamp van de koning was opgeslagen. Schepen met kanonnen zijn aanwezig maar hun geschut is stroomopwaarts gericht.
Het verschijnen van de troepen is verrassend maar er wordt tegenweer geboden tot het musketvuur alle tegenstanders het bos injaagt. De inlandse troepen steken dan als eerste de rivier over. Dan verschijnen ook de schepen van de expeditie.
De vluchtende koning was niet meer te achterhalen.
Dank zij de goede wacht wordt een overval in de nacht nog voor de uitvoering bemerkt en verijdeld.
De expeditie keert terug op de 22e. Er zijn enkele zieken en ook in het achterblijvende garnizoen doet zich ziekte voor.
Van Braam's taak op Selangor liep hiermee ten einde. De vijand was verslagen, de regerende vorst verdreven en een nieuwe aangesteld, die zich als vazal van de Compagnie te kennen had gegeven.
Op 30 augustus kwam de Commandeur te Malakka terug. De vele zieken werden ontscheept en naar hospitalen gebracht. De enkele krijgsgevangen inlanders zouden als slaven worden verkocht.

5. Riouw, "door het Regt des Oorlogs wettelijk verkregen"

Riouw, het centrum van de Boeginese activiteiten, zou vervolgens worden aangevallen. Van Braam moest echter wachten op de genezing van de velen van zijn volk die door een besmettelijke ziekte werden getroffen. Reeds in Selangor hadden zich gevallen voorgedaan maar in Malakka stierven honderdzesentachtig man, waaronder lt. Wischer, en bij het vertrek naar Riouw moest het eskader driehonderdzesenvijftig zieken achterlaten.
De Riouw archipel bestaat uit vele kleine eilanden en enkele grote waarvan Poelau Bintang of Riouw (Engels: Riau) het belangrijkste was.
Op Riouw was de plaats van de gesneuvelde Radja Hadji ingenomen door zijn broer Hadji Ali als onderkoning. De ware, Maleise, Sultan had geen macht en was bovendien nog jong.
Riouw was al enige tijd geblokkeerd door schepen van de Compagnie.
Vertrokken op 10 oktober, kwam het eskader op 23 oktober in Riouw aan. Het werd daar begroet door saluutschoten van de batterijen, tot verrassing van de Commandeur.
Van Braam trachtte nu zijn doel door onderhandelingen te bereiken, maar de houding van Hadji Ali was beledigend en hij maakte tevens de indruk slechts tijd te willen winnen. Wachtte hij op Engelse hulp?
De toegang tot Riouw was alleen mogelijk langs de enige rivier op het eiland. De monding van de rivier werd door een eilandje in tweeën gedeeld, waardoor een noordelijke en zuidelijke tak van de monding ontstonden. Dit eilandje, Mars genaamd, was versterkt door twee batterijen die samen de beide takken van de rivier bestreken.
De Commandeur besloot eerst dit eilandje te overmeesteren. De noordelijke passsage werd door een groot aantal vijandelijke schepen *(baloors)* afgesloten. Hiertegenover werd het fregat *Juno* geplaatst, tesamen met

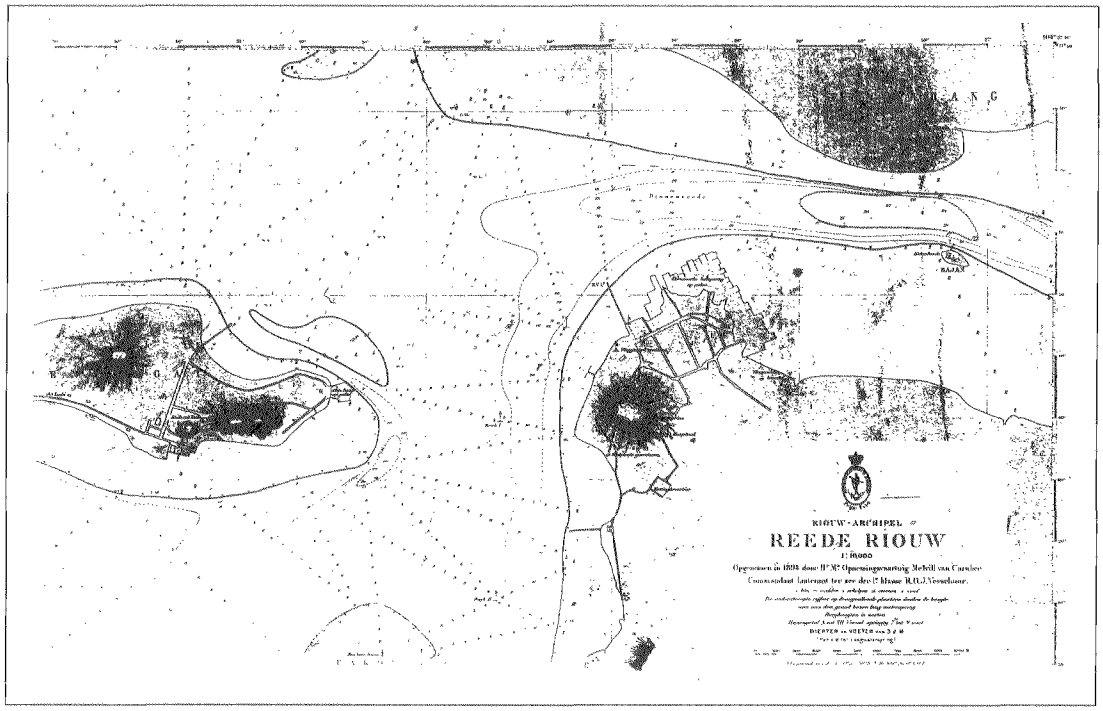

kleinere schepen. De hoofdmacht bevond zich aan de zuidelijke kant, waar de landing werd voorbereid. De 29e oktober werd als datum van de aanval vastgesteld.
Volgens de bekende routine werd in de nanacht alles gereed gemaakt voor de landing bij zonsopgang. Een half uur voor dit tijdstip begonnen de vijandelijke *baloors* te vuren op de schepen van Van Braam in het noorderkanaal.
De landing wordt dan versneld, de landingsvaartuigen moeten om de punt van Mars heen, het noorderkanaal in voor het veroveren van de noordelijke batterij. Het bleek dat het scheepsgevecht in het voordeel van de VOC was verlopen, de vijand vluchtte dieper de rivier in.
De noordelijke batterij bestond uit twee twaalf-ponders. Daar de bezetting was gevlucht werd deze *koeboe* snel bezet.
Een voldoende bezetting werd bij de batterij achtergelaten en de resterende troepen begaven zich op weg naar de zuidelijke batterij. Paden waren niet aanwezig, men moest zich een weg banen door bos en moeras, soms tot de knieën in de modder. Onderweg raakt men uit elkaar, een deel van de soldaten komt ten zuidwesten van de batterij aan het strand en rukt op naar de *koeboe*.
Wanneer deze op schootsafstand is benaderd, ziet men de tweede groep ten noorden uit het bos komen. Tezamen wordt de batterij stormenderhand genomen, een deel der aanvallers dringt door een schietgat naar binnen. De vijand is op het binnenplein dicht bijeen gedrongen en lijdt grote verliezen, slechts enkele ontvluchten. Patrouilles worden het bos ingezonden en stuiten op enkele vijanden. Volgens Van Braam werden alle Boeginezen afgemaakt.
De landingstroepen keerden naar boord terug behalve een bezetting van tweehonderd man onder leiding van de commandant van de *Princes Louisa*.
De lijken van de vijand liet men de rivier

binnen drijven om schrik te verspreiden.
Aan VOC zijde waren negenenveertig doden en gekwetsten, de vijandelijke verliezen waren omstreeks vijfmaal zo groot.
De verovering van het eiland Mars was de eerste stap naar de verovering van Riouw zelf, waartoe nu voorbereidingen werden getroffen. Twee dagen na de actie op Mars echter kwam een gezantschap van de echte Sultan van Riouw dat mededeelde dat alle Boeginezen in de vorige nacht waren gevlucht met alles wat zij mee konden nemen en dat nu de Sultan zich onvoorwaardelijk overgaf.
Van Braam zond schepen achter de Boeginezen aan maar deze waren niet meer te achterhalen. Vervolgens werden troepen geland en de batterij aan de riviermond bezet. Deze batterij werd versterkt met de kanonnen van Mars en voor het garnizoen ingericht.
Een contract met de vorst vermeldde o.a. dat zich op Riouw geen Boeginezen mochten vestigen en dat er een sterkte van de VOC mocht worden gebouwd.
Dit was de laatste gevechtsactie van het eskader dat van Riouw rechtstreeks naar Batavia terugkeerde waar het 11 december 1784 aankwam.
Alle taken waren verricht, ten koste van weinig verliezen die door het aantal aan ziekten overledenen werden overtroffen.

6. Nogmaals Batavia

Te Batavia waren er voor Van Braam twee problemen: de toestand van zijn schepen en de discussie met de Hoge Regering over verder gebruik van het eskader.
De schepen waren aangetast door de paalworm en hadden last van aangroeiing. Bovendien waren ze onderbemand door het grote aantal sterfgevallen. Uit het vaderland aankomende Comagniesschepen zouden slechts in geringe mate voor aanvulling kunnen zorgen. Van Braam wilde zo snel

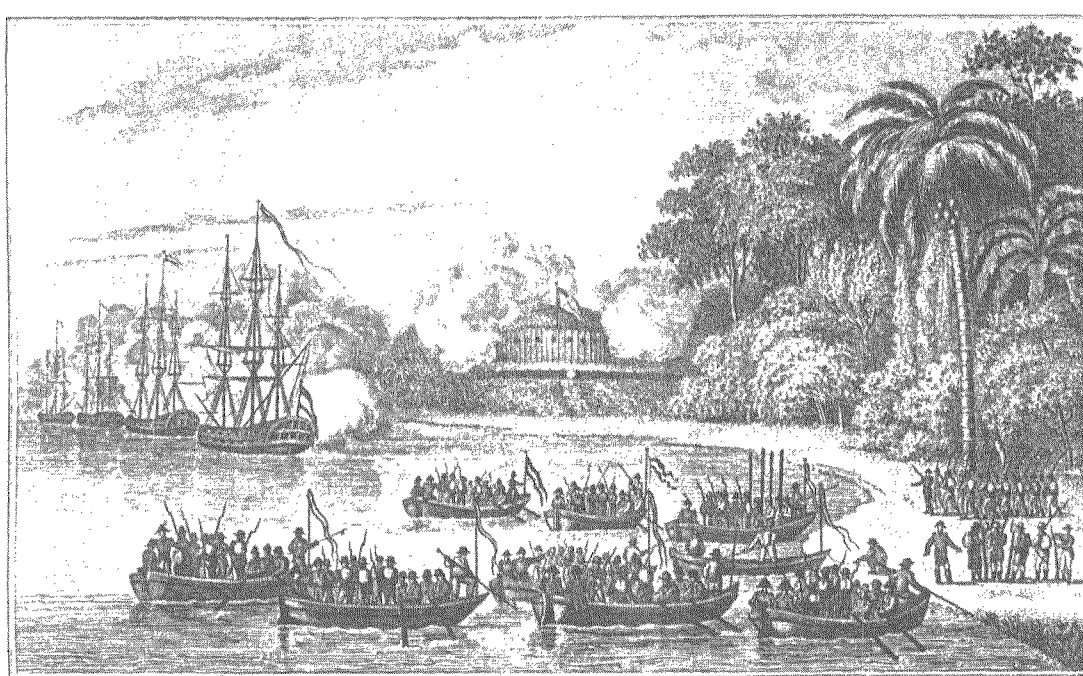

LANDING DER TROEPEN OP HET EILAND MARSCH.

mogelijk naar het vaderland terug.
Hij beriep zich op de opdracht van Willem V de tijd niet te rekken, maar te zorgen dat alle schepen de thuisreis konden maken.
De Hoge Regering wenste het grootste deel van het eskader naar Ceylon te zenden. De Engelsen leken wat traag met het overeengekomen teruggeven van de VOC bezittingen daar en het zou ook nuttig zijn als de vorst van Kandia (een deel van Ceylon) zag dat er nog oorlogschepen waren.
Ook wenste de regering drie fregatten in Indië te houden: de *Juno*, de *Monnickendam* en de juist aangekomen *"D'Allarm"*.
De *Juno* heeft echter te veel geleden en moet terug. De beide andere fregatten gaan naar Riouw, van waar slechte berichten komen, die echter niet juist blijken.
Van Braam vertrekt met vijf schepen naar Ceylon. De Engelsen blijken zich goed aan de afspraken te houden en het eskader kan naar Nederland terugkeren.

7. Hoe het verder ging [1.1.f]

7.1 Met het eskader
Van Braam vertrok 30 april 1785 uit Batavia naar Ceylon waar hij 13 juni 1785 aankwam. Enkele tochten naar het vaste land van India toonden aan dat het eskader hier niet nodig was.
Hij vertrok 27 januari 1786 naar de Kaap, waar *Utrecht* en *Wassenaar* spoedig aankwamen. De drie andere schepen hadden veel tegenslag en moesten naar Mauritius tot herstel.
Utrecht en *Wassenaar* vertrokken naar Nederland waar zij 28 juni 1786 te Texel binnen kwamen. De drie andere schepen volgden later. Het fregat *Juno* ging verloren op de rotsen van Wight; de twee andere bereikten behouden het vaderland.

7.2 Met Selangor
Het garnizoen te Selangor werd in de nacht van 27 juni 1785 overrompeld door Boeginezen die uit het bos te voorschijn kwamen. Het verdreven garnizoen moest het geschut achterlaten. De Boeginese Sultan nam zijn oude plaats weer in.
Vanuit Malakka werden onmiddelijk drie schepen en 14 sloepen en prauwen uitgezonden on Selangor te blokkeren; een aktie te land werd vooralsnog niet voorzien.
Nadat dit omstreeks een jaar had geduurd, werden vanuit Malakka dertien vaartuigen gezonden met wat troepen onder bevel van de koopman en fiscaal Abraham Couperus. Deze wist de vorst te bewegen zich onder de Compagnie te schikken. Het veroverde geschut gaf de sultan aan de Compagnie terug. Zo werd hier een blijkbaar bevredigende toestand bereikt.

7.3 Met Riouw
Meer dan 1½ jaar na vertrek van het eskader-Van Braam uit Indië bereikte een volgend eskader van 's Lands schepen Batavia, op 30 december 1786. Dit eskader stond onder bevel van de kapitein-commandeur Silvester. Er waren dezelfde regelingen voor getroffen als voor dat van Van Braam.
De schepen van dit eskader, gesplitst in twee smaldelen, verrichtten taken op Borneo en in de Molukken. Het had ten zeerste van ziekte te lijden.
Silvester ontving op 10 augustus 1787 nabij Pontianak een brief van de Hoge Regering dat een vloot van 42 vaartuigen de versterkingen op Riouw had veroverd.[7.1]
Men vreesde ook voor Malakka. De Hoge Regering verzocht Silvester Riouw te heroveren en Malakka te beschermen.
Vanwege de vele zieken, waaronder Silvester, en de toestand van de schepen, meende de scheepsraad niet onmiddelijk tot actie te kunnen overgaan. Het eskader begaf zich naar Malakka (aankomst 4 september 1787) waar de zieken werden ontscheept en de schepen hersteld.
Op 25 december vertrokken twee van 's Lands fregatten met negen schepen van de Compagnie naar Riouw. Zij vonden daar de

vesting ontzet en de Sultan en de aanzienlijke bewoners gevlucht naar Johore. Zo werd Riouw weer onder de Compagnie gebracht.

7.4 Met Malakka
Malakka werd niet meer bedreigd door de inlandse vorsten. In 1795 gaf de naar Londen uitgeweken Willem V aanwijzing de koloniеn aan de Engelsen over te dragen teneinde ze te beschermen tegen de revolutionaire Fransen.
Dit gebeurde te Malakka op 18 augustus 1795.[1.1.]
In 1807 wensten de Engelsen Malakka te verlaten en bliezen de vestingwerken op.
Het Nederlandse bestuur keerde pas in 1818 terug. In 1824 werd Malakka geruild tegen een deel van Zuid-Sumatra dat in Engelse handen was.

Bespreking
Er is weinig ruimte voor een bespreking van de gebeurtenissen, maar het is misschien interessant een verklaring te zoeken van de snelle successsen van de landingstroepen.
Het element verrassing speelt hier geen rol, de schepen komen aan en liggen enkele dagen schijnbaar werkloos voor de wal. Dit heeft wellicht mede bijgedragen tot slecht wacht houden bij de Boeginezen, waardoor het verzamelen van de landingsboten laat, maar niet te laat, werd bemerkt.
Er wordt nergens gesproken over het gebruik van geweren door de Boeginezen maar ongetwijfeld zullen vele geweren ter beschikking zijn geweest.
De Boeginezen zijn steeds in de meerderheid, maar hun aantal is waarschijnlijk geen veelvoud van de aanvallende troepen.
Bij gevechten met het blanke wapen zijn de VOC-soldaten in het voordeel; krissen zijn geen partij voor bajonetten; over speren en klewangs wordt niet gesproken.
Tenslotte de artillerie. De zware scheepsartillerie legt niet veel gewicht in de schaal daar de schepen op te verre afstand van de wal moeten blijven. Van Braam heeft gezorgd voor wat licht geschut op de ondiep stekende scheepjes maar dit zal hoogstens bij het begin van de landing effectief zijn geweest.
De Boeginese artillerie is talrijk en beschikt over voldoende kruit en kogels. Toch heeft zij weinig effect. Er zijn problemen met het richten: bij Selangor worden de toppen van de klappers afgeschoten (Baane blz. 311) maar ernstige verliezen worden niet veroorzaakt. De minder goede kwaliteit van het buskruit kan niet doorslaggevend geweest zijn.
Het sneuvelen van Radja Hadji vond plaats nadat de troepen zijn *koeboe* reeds waren binnengedrongen en kan dus niet beslissend zijn geweest voor het behalen van de overwinning door de landingstroepen. Het was wel een flinke morele klap voor de Boeginezen. De bij Telok Katapan verslagen krachten ontbraken uiteraard bij de verdediging van Riouw die mede daarom niet zo krachtdadig kon zijn als in 1783.
Krijgsgevangenen werden als slaven verkocht, mede een reden voor de Boeginezen om liever te sneuvelen?

NOTEN:
1.1.a De oudste en meest gebruikte bron is *Generaal rapport-verbaal door den Capitijn-Commandeur J.P. van Braam gedaan en overgegeven wegens deszelfs Expeditie met een esquader oorlogsscheepen onder zijne orders na de Oost-Indiën in de jaren 1783, 1784, 1785 en 1786.* ARA 1.01.05 nummer 9223.
Hierbij hoort een deel bijlagen (nummer 9224) waarnaar in de tekst wordt verwezen. Het bevat rapporten van kapiteins, brieven van inlandse vorsten en dergelijke.
b. Naast het rapport ad a zijn er de journalen van Van Braam en zijn correspondentie met verschillende personen, waaronder Gouverneur-Gene-

raal Altingh en Vice-Admiraal Van Kinsbergen.

c. Baane, J.C., *Reis door een gedeelte van de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië. Waarbij gevoegd een verslag....* Amsterdam 1826. Dit verslag behandelt de acties van Van Braam.

d. Boom, H. van, *Drie "relazen" van de acties bij Toeloek Catapang, Selongor en Riouw.* H. van Boom, luitenant der mariniers, a/b Wassenaar. ARA 1.01.50 nr 1169

e. Netscher, E., *De Nederlanders in Djohor en Siak,* Verh. Kon. Bataviasch Genootschap, 35 (1870).blz. 166 e.v.

f. Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen,* deel IV, blz. 684 e.v. (1861).

g. Mollema, J.L., *De geschiedenis van Nederland ter zee,* deel III, blz. 314-318, zie ook deel IV, blz. 409, 433 (1942).

h. Voorbeytel Cannenburg, W., Ver. Ned. Historisch Scheepvaartmuseum, 9e jaarverslag, bijlage D (1926).

i. Dorren, C.J.O., *De geschiedenis van het Nederlandse Korps Mariniers van 1665-1945,* blz. 48-52.

j. Kernial Singh Sandhu en P. Wheatley, *Melaka: the transformation of a Malay capital, c.1400-1980,* 2 delen, Oxford 1983.

k. Spruit, R., *Het land van de Sultans,* Hoorn 1989.

l. Meyer Timmermans Tijssen, D., *Twee gouverneurs en een equipagemeester. In en om Malakka 1778-1823.* Bilthoven 1991.

1.2 Kennedy, J., *A history of Malaya, AD 1400-1959.* Londen 1962.

1.3 Andaya, L.Y., *De VOC en de Maleise wereld in de 17e en 18e eeuw* in: M.A.P. Meilink-Roelofs e.a., *De VOC in Azië,* blz. 107-156, Bussum 1976.

1.4 Steur, J.J., *Herstel of ondergang. VOC 1740-1795.* Dissertatie Leiden 1984. (Utrecht 1984)

1.5 Milo, T.H., *De invloed van de zeemacht op de geschiedenis der Verenigde Oost-Indische Compagnie.* Inauguratierede Leiden, 21 juni 1946. 's-Gravenhage 1946.

1.6 Dillo, I.G., *De nadagen van de Verenigde Oostindische Compagnie 1783-1795. Schepen en zeevarenden.* Amsterdam 1992.

1.7 Staarman, A., *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis,* 15, 3-24, (1996) nr. 2.

1.8 Zie 1.h. voor deze besprekingen.

3.1 Rapport A. Hamell, ARA 1.01.11.02, nr 76a

3.2 a Verslag C.G. Baumgarten, ARA 1.01.11.02, nr 76

b *Hoynk de Papendrecht, extrait d'une lettre,* 22 juin 1784, Malakka, ARA 1.01.11.02 nr 77

3.3 Maxwell, W.E, J. Straits Branch, Royal Asiatic Society nr. 22 (1890), p 212 - p 223

4.1 Winstedt, RO, J. Malayan Branch, Royal Asiatic Society 12 (1934) Pt III, p. 1 e.v.

4.2 Rapporten J. van Stralen en C. Martens, 22 augustus 1784, ARA 1.01.11.02 nr. 88

7.1 ARA 1.01.11.01, nr.15. Brieven Resident van Riouw aan Gouverneur van Malakka betreffende de aanval, mei 1787.

Huibert Crijns

DE ATLANTIKWALL: NIET EFFECTIEF, WEL EFFICIËNT?
EEN BEOORDELING VAN DE MILITAIRE WAARDE VAN HET DUITSE KUSTVERDEDIGINGSSTELSEL

Inleiding

In het vorige nummer van Mars et Historia werd de opbouw en inrichting van de Atlantikwall behandeld. In dit artikel zal deze verdedigingslinie op verschillende strategische niveaus geanalyseerd worden.

In juni 1940, direct na de beëindiging van de veldtocht in het westen, begon de Duitse Wehrmacht met het inrichten van een kustverdedigingsstelsel aan het Kanaal, de Noordzee en de Atlantische oceaan. In vier jaar tijd groeide deze kustverdediging onder de naam Atlantikwall uit tot een enorme verdedigingslinie van geschutsopstellingen, loopgraven en hindernissen. Van de Noorse Noordkaap tot de Frans-Spaanse grens werden bijna 15.000 zware gewapend betonnen bunkers gebouwd en meer dan honderdduizend kleinere objecten. De Duitse oorlogspropaganda blies het weerstandsvermogen van de Atlantikwall tot mythische proporties op. Toen de geallieerden in juni 1944 bij de landing in Normandië op de eerste dag een drietal stevige bruggenhoofden op de kust wisten te vestigen en hier na enkele weken felle strijd definitief uitbraken, spatte de mythe van de onoverwinnelijke Atlantikwall als een zeepbel uit elkaar. Militairen en historici bestempelden de Atlantikwall tot een van Hitlers luchtkastelen en verwezen haar als anachronisme naar de schroothoop van de geschiedenis - in goed gezelschap overigens van de Maginotlinie.

Een dergelijk oordeel is echter slechts van beperkte waarde, omdat alleen het tactische falen van de Atlantikwall in ogenschouw wordt genomen. Serieus onderzoek naar de militaire waarde van de Atlantikwall rechtvaardigt andere en meer genuanceerde conclusies. Duidelijk moge zijn dat de Atlantikwall zijn doel, het voorkomen of verhinderen van een geallieerde invasie op de West-Europese kust, niet bereikt heeft. Daarmee is de Atlantikwall niet effectief gebleken en daar zullen weinigen rouwig om zijn. Dat betekent echter nog niet dat de Atlantikwall een lage militaire waarde had. Daarom is het zinnig de Atlantikwall vanuit andere invalshoeken te benaderen. Ten eerste moet de Atlantikwall behalve op haar tactische waarde ook beoordeeld worden op haar operationele en strategische waarde. Ten tweede is behalve de vraag naar de effectiviteit, ook die naar efficiëntie van belang. Met andere woorden: droegen de inspanningen die de bouw van de Atlantikwall vergden, evenredig bij aan de Duitse verdediging van de veroverde gebieden of had men materiaal en mankracht met meer resultaat op een andere wijze kunnen inzetten?

Een exacte kosten-baten-analyse van deze kwestie is niet mogelijk, want grotendeels hypothetisch. Wel kunnen uit het verloop van de krijgsverrichtingen - en het uitblijven daarvan! - een aantal zinnige antwoorden op de vraag naar de militaire waarde van de Atlantikwall gegeven worden. Dat is temeer interessant doordat sinds de schijnbare echecs van Maginotlinie en Atlantikwall de aanleg van gefortificeerde stellingen ter ondersteuning van de landsverdediging als een gepasseerd station wordt beschouwd.

Vóór de invasie: de strategische waarde van de Atlantikwall

Hitlers uitgangspunt was dat de Atlantikwall het Derde Rijk een veilige rugdekking moest verschaffen zolang de zware strijd tegen de Sovjetunie aan de gang was. Met inschakeling van zo min mogelijk manschappen wilde hij de geallieerden een landing op de West-Europese kust ontzeggen en ze er het liefst geheel van laten afzien. Door opdracht te geven tot het bouwen van een immense verdedigingslinie werden middelen aangewend als arbeidskracht, beton, cement, baksteen en wapeningsijzer. Middelen die, naarmate de oorlog vorderde, weliswaar steeds schaarser werden (met name arbeidskrachten en ijzer), maar die relatief weinig afbreuk deden aan de Duitse gevechtskracht aan het oostfront. De kracht van de verdedigingswerken was natuurlijk tot op zekere hoogte omgekeerd evenredig aan de hoeveelheid troepen die benodigd was om de kustverdediging op peil te houden. Daarnaast bood een vestingstelsel het voordeel van een statische verdediging, die veel makkelijker te voeren was dan mobiele oorlogvoering. Dat betekende dat eenheden van inferieure kwaliteit, die niet geschikt of opgeleid waren voor de veeleisende wijze van oorlogvoering aan het oostfront, prima konden voldoen in de Atlantikwall.

De Atlantikwall werd dientengevolge voor het grootste deel bemand door *Bodenständige Divisionen* en *Festungstammtruppen*. Dit waren eenheden die grotendeels bestonden uit soldaten van oudere lichtingen, soms zelfs uit zieken en mindervaliden. Deze eenheden waren vaak ontdaan van hun transportmiddelen en andere diensten die bij de bewegingsoorlog noodzakelijk waren. Zij waren voor een groot deel bewapend met *Beutewaffen*, buitgemaakte wapens van allerlei afkomst en kaliber, die door logistieke problemen geen plaats konden krijgen in de organieke uitrusting van mobiele eenheden, maar die prima voldeden in permanente opstellingen, waar de bijbehorende munitie en reserve-onderdelen in aanzienlijke hoeveelheden in de directe nabijheid konden worden opgeslagen.

Later werden deze eenheden nog aangevuld met onder meer de *Luftwaffe Felddivisionen* (infanteriedivisies, gevormd uit overtollig luchtmachtpersoneel) en eenheden van buitenlandse afkomst, die als weinig betrouwbaar te boek stonden, waaronder Italianen, Georgiërs en Russen. Als gevolg van de toenemende troepenschaarste werden ook nog *Alarmeinheiten* gevormd uit het personeel van dicht achter de kust gelegen ondersteunende diensten als vliegvelden, administraties, ziekenhuizen en de Organisation Todt. Bij acuut gevaar werden zij direct in de kustverdediging ingeschakeld. Niet verbazingwekkend is dat hun militaire waarde laag werd ingeschat.

Alleen de operationele reserve bestond uit de schaarse en kostbare pantser- en pantsergrenadierdivisies. Maar ten eerste waren dit er maar zes (in februari 1944), ten tweede waren deze divisies op `opfrisverlof' van het oostfront. Het gevolg was dat de operationele reserve bestond uit sterk uitgedunde en aangeslagen eenheden, die kampten met gebrek aan materieel en uitrusting. Hun verblijf in het westen werd in feite gebruikt om de divisies weer op krachten te laten komen en opnieuw op sterkte te brengen, waarna zij weer werden afgelost door een nieuwe uitgeputte divisie. Het was zelfs zo dat sommige divisies met gevorderde civiele vrachtauto's, landbouwtrekkers en fietsen *mobilgemacht* moesten worden, wilden zij bij een invasie voor hun transport niet afhankelijk zijn van het door de vijand makkelijk te ontregelen spoorwegverkeer (Wegmüller, 191). Dankzij de kwalitatief goede vestingwerken van de Atlantikwall konden deze inferieure eenheden toch een geloofwaardige defensie vormen. Zij maakten de inzet van vrijwel alle goede troepen

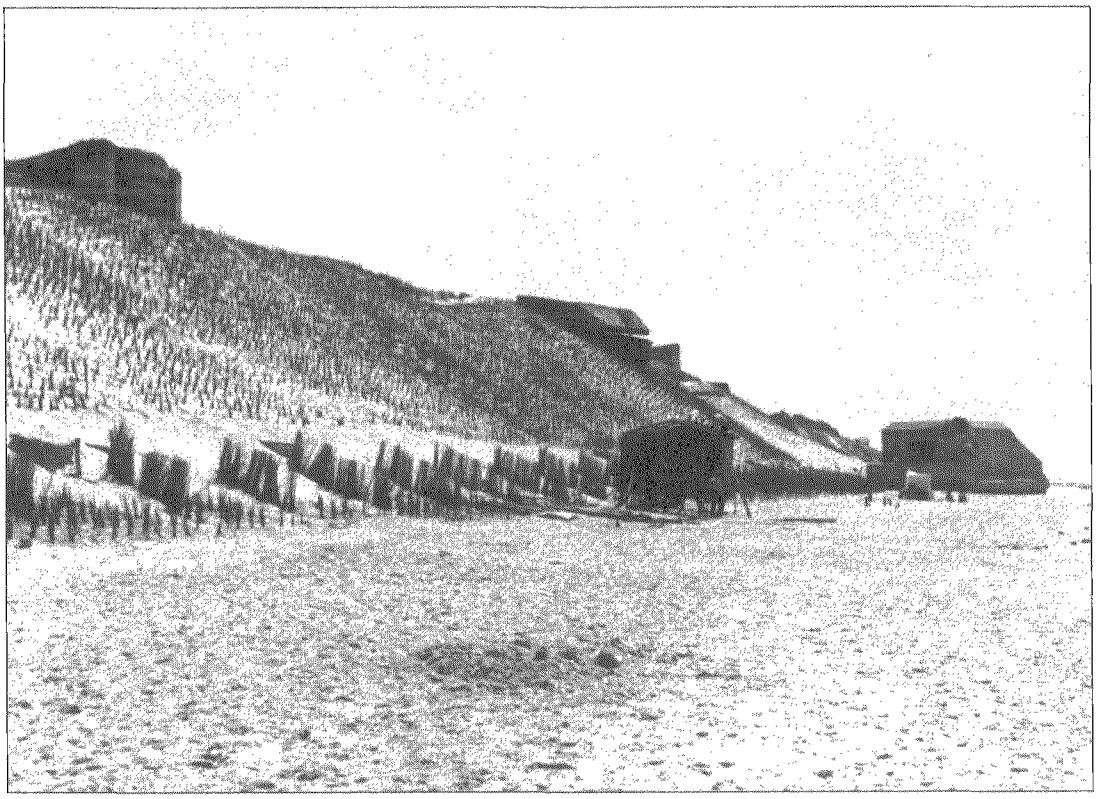

Geschutskazemat, meetpost en strandkazemat Falga bij Den Helder (1947)
Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht

aan het oostfront mogelijk zonder de rugzijde ongedekt te laten.

De geloofwaardigheid van de Atlantikwall werd voor beide partijen versterkt door de mislukte raid op Dieppe op 19 augustus 1942. Deze 'invasieoefening', die uitgevoerd werd door meer dan 5000 Canadese en Britse militairen, ondersteund door 30 tanks en het geschut van 9 torpedobootjagers en 17 kanonneerboten, eindigde in een bloedbad op de kiezelstranden van het zwaar verdedigde Dieppe. De Canadese hoofdmacht kwam op het strand in het kruisvuur van goed gecamoufleerde flankerend opgestelde Duitse wapens terecht, zonder voldoende steun van de eigen artillerie. De Canadezen verloren aan bijna 3500 man aan doden, gewonden, vermisten en krijgsgevangenen (Thompson, 242).

De succesvol afgeslagen raid op Dieppe sterkte het Duitse vertrouwen in de Atlantikwall. De combinatie van frontaal vurend kustgeschut en goed gedekte flankerende wapenopstellingen langs de stranden bleek dodelijk. De juistheid van de keuze om de havens een belangrijke plaats in de verdediging toe te kennen leek te worden bevestigd. En de Duitsers beseften dat de bouw van de Atlantikwall zich toen nog maar in het beginstadium bevond. De geallieerden werden dan misschien wel met de dag sterker, de Atlantikwall werd dat ook.

Voor de geallieerden was de nederlaag bij Dieppe een harde slag, vooral ook uit

moreel oogpunt. Zij beseften dat een landing op een goed verdedigde kust een hachelijke onderneming was. De Britten was de lust tot landen op de West-Europese kust vergaan. Zij richtten hun inspanningen op het Middellandse Zeegebied, de 'zachte onderbuik van Europa', met het doel dáár het tweede front te vestigen. Deze plannen waren voor Duitsland echter veel minder direct bedreigend. Enkel onder Amerikaanse druk werden de plannen voor Operatie Overlord, de invasie in Normandië, ontwikkeld. Hieruit kunnen we afleiden dat de Atlantikwall een belangrijke afschrikwekkende werking had. Hoewel Churchill Stalin beloofd had de vestiging van een tweede front nog in 1942 te doen plaatsvinden, werd een serieuze aanval op de West-Europese kust pas in het voorjaar van 1944 voor het eerst gepland. Op dat moment was de Duitse nederlaag in feite nog maar een kwestie van tijd en was de geallieerde overmacht boven elke twijfel verheven. En zelfs toen nog schatten bepaalde hoge Amerikaanse officieren de kans van slagen van de invasie op 50 procent (Wegmüller, 42).
De afschrikwekkende werking van de Atlantikwall ging uit van een vijftigtal inferieure, verouderde en incomplete divisies, die over een front van 2600 kilometer uitgesmeerd waren en die niet ondersteund werden door een luchtmacht, noch varende marine-eenheden van betekenis. Zonder hun verdedigingswerken hadden zij geen noemenswaardige afschrikking kunnen vormen en hadden tientallen elite-eenheden aan het oostfront moeten worden onttrokken om een geloofwaardige verdediging vorm te geven. De bouw van de vestingwerken vergde natuurlijk een enorme inspanning, maar deed daarentegen relatief weinig afbreuk aan de Duitse gevechtskracht op andere fronten. Deze factoren in ogenschouw nemend lijkt de bouw van de Atlantikwall een strategisch juiste keuze van het Duitse opperbevel.

Tijdens de strijd in Normandië: De tactische waarde van de Atlantikwall

Omdat het Nauw van Calais en de oostelijke Kanaalkust van sterke verdedigingswerken waren voorzien, gaven de geallieerden voor hun invasie de voorkeur aan een gebied dat minder goed was afgegrendeld. De keus viel op Normandië, weliswaar gunstig gelegen ten opzichte van de Zuid-Engelse havens, maar moeilijk vanuit zee te benaderen en met een achterland vol met heggen, waardoor het minder geschikt werd geacht voor operaties met pantsereenheden (Eisenhower, 233). Mede als gevolg van de ervaringen bij Dieppe wenste de geallieerde legerleiding af te zien van een frontale aanval op een van de zwaar versterkte havenplaatsen. Dat zij die strategische punten niet per se meer nodig had, kwam door de uitvinding van de Mulberry-havens. Met behulp van deze kunstmatige havens, die in enkele dagen waren aan te leggen, kon men de bevoorrading en versterking van de gelande eenheden op het gewenste peil houden.
Desalniettemin beschouwden de geallieerden de landing als een waagstuk, waartoe alle beschikbare krachten op één punt geconcentreerd moesten worden. Bij eerdere geallieerde landingsoperaties in de Middellandse Zee vonden verschillende landingen tegelijkertijd plaats. Om de vijand op het verkeerde been te zetten en zijn krachten te verbrokkelen voerde men tevens schijnlandingen en afleidingsoperaties uit. Voor Operatie Overlord moest echter al het beschikbare landingsmaterieel worden ingezet, zodat schijn- en nevenaanvallen moesten uitblijven. De aanvankelijk tegelijkertijd geplande landing op de Zuid-Franse kust, Operatie Anvil, werd om deze reden uitgesteld. De geallieerden voerden slechts één misleidingsactie uit. Deze vond plaats in het Engelse graafschap Kent, aan de Britse zijde van het Nauw van Calais. Ze bouwden hier grote legerkampen en depots

na en simuleerden hier een intensief radio- en transportverkeer, dit alles om de vijand het idee te geven dat zich hier een grote legermacht ophield. Bij gebrek aan beter pakten zij deze misleidingsoperatie serieus aan. Deze actie werd een groot succes. Dat was vooral te danken aan het feit dat de geallieerde luchtmacht in staat was vrijwel elk Duits verkenningsvliegtuig de toegang tot het Britse luchtruim te ontzeggen. Om alles nog waarachtiger te maken liet men soms met opzet Duitse vliegtuigen boven bepaalde gebieden toe, opdat zij misleidende informatie zouden doorgeven.

De geallieerde perceptie van de Duitse verdedigingswerken leidde dus tot de keuze van een minder geschikte landingskust en van een geconcentreerde, enkelvoudige landing zonder grootschalige afleidingsmanoeuvres. Dat was geen ongunstig uitgangspunt voor de Duitsers, maar in feite bereikte de Atlantikwall hiermee tevens het culminatiepunt van haar succes: de overschatting door de geallieerden van haar tactische waarde. Deze perceptie werd door het Duitse opperbevel echter niet onderkend. Zowel Hitler als Von Rundstedt gingen er vanuit dat een landing op de weinig gunstige Normandische kust zonder nabije havensteden niet meer dan een afleidingsmanoeuvre kon zijn, zoals de geallieerden normaliter bij landingsoperaties toepasten en zoals die in elk militair handboek stond voorgeschreven. Dit denkbeeld werd nog versterkt door de schaarse spionageberichten over troepenconcentraties in Kent. De Duitsers overschatten de geallieerde slagkracht en verwachtten de hoofdaanval in het Nauw van Calais. Daardoor lagen hier tot begin juli Duitse infanteriedivisies voor niets op de vijand te wachten, terwijl die hard nodig waren voor de strijd in Normandië (Wegmüller, 223). Inmiddels hadden de geallieerden daar vaste voet aan de grond gekregen en er een sterk bruggenhoofd ingericht.

Reeds enkele uren vóór de landing was de gehele Duitse kustverdediging in Normandië in de hoogste staat van paraatheid gebracht, klaar om de vijand te ontvangen (Wegmüller, 222). Op Omaha Beach wisten de Duitse verdedigers de Amerikaanse 1e Infanteriedivisie volgens plan bijna geheel van het strand te vegen. Slechts door de aanvallen krachtig voort te zetten kon men de Duitse wapens het zwijgen opleggen. Op de andere stranden verliepen de landingen gunstiger en konden de geallieerden, met minder verliezen dan verwacht, binnen enkele uren vaste voet aan de grond krijgen. Het bruggenhoofd breidde zich gestaag uit, tot de geallieerden eind juli 1944 na weken van zware gevechten definitief uitbraken. In Normandië had de Atlantikwall dus gefaald. Nu is elke verdedigingslinie te doorbreken, als men maar genoeg stootkracht op een bepaald punt concentreert. Niet voor niets hadden de geallieerden gekozen voor een aanval op de minder zwaar verdedigde Normandische kust. De schepen werden hier niet voldoende door kustgeschut gestoord en de *Vorstrandhindernisse* bleken niet onoverwinbaar. De kustbatterijen bleven weliswaar lang vuur afgeven, maar dit had geen doorslaggevend effect op de strijd. Bovendien was men in de periode Overlord plaatsvond, bezig om het geschut van een aantal kustbatterijen in betonnen bunkers te plaatsen, waardoor dit tijdelijk niet aan de strijd kon deelnemen. De zware Duitse bunkers bleken prima bestand te zijn tegen het geallieerde trommelvuur en de bommentapijten, maar de lichtere werken en veldversterkingen werden zwaar beschadigd (Wegmüller, 252-253). Vooral aan de *Freie Küste* bleek de linie van *Widerstandsnester* te dun en werd snel doorbroken. De aanval was zo massaal dat de openingen tussen de *Widerstandsnester* niet gewapenderhand afgesloten konden worden. De doeldichtheid was te hoog. De *Widerstandsnester* werden snel omtrokken en

omsingeld (Wegmüller, 254).
Op zich had deze beperkte doorbraak van de Atlantikwall voor de Duitsers niet rampzalig hoeven zijn, ware het niet dat de aanvoer van reserves door de geallieerden ernstig verstoord werd. De raid op Dieppe had de geallieerden geleerd dat steun van zware wapens voor de landingstroepen onontbeerlijk was. Daarom was een vloot van tientallen slagschepen, kruisers en andere varende eenheden met ver dragend geschut samengesteld om de landingen te ondersteunen. De effectieve dracht van deze artillerie reikte, mede door het gebruik van artilleriewaarnemingsvliegtuigen, tot 30 kilometer landinwaarts. Dat was 10 tot 20 kilometer meer dan de Duitsers verwacht hadden (Wegmüller, 241). Hierdoor waren de geallieerden in staat het bruggenhoofd door zwaar artillerievuur geheel voor een tegenaanval af te schermen. Daarnaast waren zij tot zo'n 100 kilometer achter de kust heer en meester in het luchtruim en maakten zij tot 60 kilometer achter de kust vrijwel elke troepenverplaatsing bij daglicht onmogelijk (Wegmüller, 237). Hierdoor raakte de inzet van de pantserreserves ernstig vertraagd en verbrokkeld en nam de bevoorrading tot 50 procent van het vereiste peil af. De Duitse planning liep volledig in de war. De beschikbare Duitse troepen waren als een elastiek om het bruggenhoofd gespannen en werden door de geallieerde luchtmacht op hun posities vastgepind. Pantsereenheden die toch nog druppelsgewijs arriveerden, moesten direct ingezet worden om gaten in de verdediging te dichten. Daarmee werd de angst van Geyr von Schweppenburg bewaarheid. De pantsereenheden werden in een voor hen funeste infanterie-strijdwijze gedwongen, waardoor ook hun mogelijkheden tot operationele inzet teniet gedaan werden. Het initiatief lag nu geheel bij de geallieerden en een doorbraak was slechts een kwestie van tijd geworden.

Ondanks de snelle doorbraak was de rol van de Atlantikwall bij de gevechten in Normandië nog niet uitgespeeld. Geïsoleerde *Widerstandsnester* en *Stützpunkte* bleven nog tot enkele dagen na de eerste landingen weerstand bieden en veroorzaakten daarmee hinder en verbrokkeling in de geallieerde stootkracht. Daarnaast vormden de vestingwerken van de Atlantikwall steeds de flanken van de Duitse verdediging. Hun bijzondere waarde was gelegen in het feit dat zij het omtrekken van de omsingeling via een nieuwe landingsoperatie of via de stranden en de kuststrook onmogelijk maakten.
Geconcludeerd moet worden dat de tactische waarde van de Atlantikwall, de zwaar verdedigde havens en het Nauw van Calais uitgezonderd, ten overstaan van een krachtige aanval te gering moet worden geacht. Hier wreekte zich duidelijk de *overstretch* van de linie: de Atlantikwall was te lang en daardoor te dun. Bij een geconcentreerde aanval was de kans op doorbraak groot. Wat de verdediging echter ook parten heeft gespeeld, was het vrijwel ontbreken van de eigen luchtmacht. Aan deze factor moet zwaar getild worden. Ten eerste waren luchtverkenning en daarmee *early warning* omtrent plaats en tijdstip van de landing onmogelijk, evenals het onderkennen van eventuele afleidingsmanoevres. Ten tweede kon de invasievloot ongestoord naderen en konden zware vlooteenheden hun vernietigend vuur uitbrengen op de verdedigingswerken en de Duitse troepen, zonder dat de Duitsers daar iets tegenover konden stellen. Ten derde konden de eigen troepen nauwelijks beschermd worden tegen geallieerde luchtaanvallen, waardoor de aanvoer van versterkingen en voorraden, alsmede de operationele mobiliteit ernstig werden gehinderd. Dit is van doorslaggevende betekenis geweest. De Atlantikwall werd door de geallieerden op het verticale vlak overvleugeld, wat de uitvoering van het verdedi-

gingsconcept onmogelijk maakte. De Duitse generaals hadden dit voorzien, maar zij waren niet bij machte hier iets tegenover te stellen.

Na de doorbraak in Normandië: de operationele waarde van de Atlantikwall.

De wijd verbreide opvatting dat een gefortificeerde verdedigingslinie door haar statische karakter na een definitieve doorbraak waardeloos wordt, is niet in alle gevallen waar, en dat was zeker niet zo bij de Atlantikwall.

Als we hiervoor eerst de Atlantikwall ten zuiden van Normandië in beschouwing nemen, valt het volgende vast te stellen. Op 15 augustus 1944 werd de landing in Normandië gevolgd door een geallieerde landing op de Zuid-Franse kust (Operatie Dragoon), die tot doel had de haven van Marseille te veroveren. Nog geen maand later ontmoetten de Amerikaanse troepen uit Normandië en die uit Zuid-Frankrijk elkaar bij Dijon. Daarmee werd een aanzienlijke Duitse troepenmacht in Zuidwest-Frankrijk afgesneden. Deze troepen begonnen zich snel over te geven. Dit gold echter niet voor de bezetting van een aantal Atlantikwall-*festungen*. Conform Hitlers bevel om tot de laatste man en de laatste kogel stand te houden, zetten de commandanten van Le Verdon, La Rochelle, St. Nazaire, Lorient en de Kanaaleilanden de strijd voort (Partridge, 15). Ten noorden van Normandië gold het-

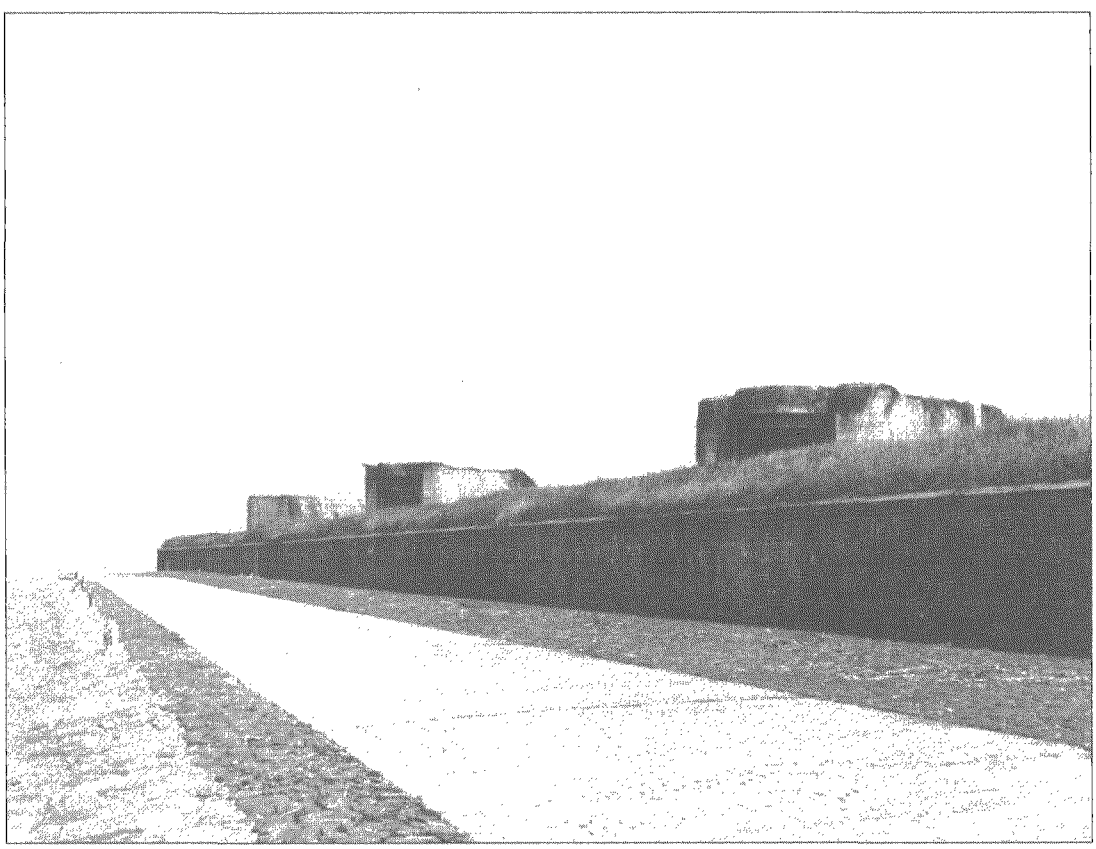

Batterij Kaaphoofd, Den Helder (1947) *Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht*

zelfde voor het omsingelde Duinkerken. Ook de Duitse bezetting van Brest probeerde hardnekkig in haar verdediging te volharden, maar werd op 19 september door zware geallieerde aanvallen tot de overgave gedwongen. De voortgezette verdediging van de *Festungen* had tot gevolg dat al deze havens voor de geallieerden gesloten bleven. De haven van Brest was door de strijd en grondige vernieling zodanig beschadigd dat zij vóór het einde van de oorlog niet meer hersteld werd (Eisenhower, 244). Dit had tot gevolg dat de geallieerden voor hun bevoorrading aanvankelijk afhankelijk waren van de twee primitieve Mulberryhavens aan de Normandische kust, later aangevuld met de provisorisch herstelde haven van Cherbourg en de ver weg gelegen haven van Marseille. Mede hierdoor kwam de geallieerde bevoorrading tijdens de snelle opmars in augustus en september 1944 ernstig in de problemen. Operatie Market Garden (de gecombineerde operatie over de grond en vanuit de lucht in Zuidoost-Nederland) vroeg het uiterste van de geallieerde logistiek. Toen deze operatie mislukt was, hadden de geallieerden maanden nodig om weer op krachten te komen.

Met relatief kleine eenheden, die zich in sterke vestingwerken hadden verschanst, konden de Duitsers de geallieerden het gebruik van een aantal belangrijke havens ontzeggen. Dit droeg bij aan het bevoorradingsprobleem van de geallieerden en noodzaakte hen tot het achterhouden van gevechtseenheden om raids van de Duitse troepen te voorkomen. Aanvallen en veroveren van de *Festungen* vormden geen alternatief, omdat dit de geallieerden teveel inspanning, teveel tijd en teveel troepen zou kosten, terwijl zij de havens dan alsnog grondig vernield zouden aantreffen. Zo wisten de *Festungen* aan de Franse kust zich nog tot het einde van de oorlog nuttig te maken voor de Duitse oorlogsvoering.

Ten noorden van Normandië vormde de Atlantikwall de flankdekking van de Duitse verdediging. Hoewel de verdere uitbouw werd gestaakt en steeds meer troepen en wapens aan de kustverdediging werden onttrokken om aan de landoorlog deel te nemen, werd de Atlantikwall in staat van verdediging gehouden. Met relatief geringe krachten werd voorkomen dat de geallieerden middels nieuwe landingen de Duitse verdediging zouden overvleugelen. De Duitse hoofdmacht kon zonder problemen geconcentreerd worden op de landoorlog.

Belangrijker was nog dat de werken van de Atlantikwall aan de Westerschelde, namelijk de *Festung Walcheren* en de *Stützpunktgruppe Breskens* (later *Festung Schelde-Süd*), de geallieerden verhinderden om de haven van Antwerpen te gebruiken, zelfs nog lang nadat deze onbeschadigd in hun handen was gevallen. Dit noodzaakte de geallieerden tot zware strijd in Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Beveland en West-Brabant en tot een grote landingsoperatie op Walcheren in de maanden oktober en november 1944. Pas eind november konden de geallieerden na zware verliezen de haven van Antwerpen in gebruik nemen. Door hun hardnekkige verdediging hadden de Duitsers een tijdwinst van twee maanden geboekt, die hun de kans bood de Westwall verder te versterken en het Ardennenoffensief voor te bereiden (Bevrijding van Nederland, 195).

Naast de flankverdediging lag de waarde van de Atlantikwall vanaf augustus 1944 dus vooral in het ontzeggen van het gebruik van belangrijke havens aan de geallieerden. De Duitsers zijn hierin in zoverre geslaagd dat de geallieerden, mede door gebrek aan havencapaciteit, van eind september 1944 tot begin maart 1945 geen offensieve kracht van betekenis konden ontwikkelen.

Alternatieven voor het Duitse verdedigingsconcept

Het is altijd gevaarlijk zich op hypothetische wijze met de geschiedenis bezig te

houden. Toch past het in deze opzet om daar iets over te zeggen. Om niet verstrikt te raken in eindeloze `als'- en `indien'-scenario's zal ik mij beperken tot het kort aanduiden van enkele voor de hand liggende opties.
Het meest voor de hand liggende alternatief was natuurlijk de mobiele verdediging. Dit was een moderne strijdwijze, die consistent aansloot bij de Duitse *Blitzkrieg* van 1940 en de operationele technieken die de Duitsers in de Russische veldtocht toepasten. Deze optie vereiste echter de aanwezigheid van grote mobiele verbanden, die daartoe onttrokken moesten worden aan het oostfront. De gevolgen hiervan hoef ik niet toe te lichten. Zelfs een kleine aanpassing, in de zin van minder verdedigingswerken en een grotere operationele reserve, was daardoor niet aantrekkelijk, temeer als men beseft hoezeer de inzet van die operationele reserve door het geallieerde luchtwapen werd gehinderd.
Een tweede voor de hand liggende optie was de strategische terugtrekking achter de Duitse grens, dat wil zeggen het opgeven van alle in 1940 veroverde gebieden. Het grote voordeel zou zijn dat de verdedigingslinie en de communicatielijnen zeer sterk ingekort zouden worden, terwijl de geallieerden een argument voor een aanval zou worden ontnomen - namelijk het bevrijden van West-Europa. Behalve dat een dergelijk concept in het hoofd van Hitler niet voorkwam, werd deze optie pas aantrekkelijk na het vastlopen van de veldtocht in Rusland. Op dat moment was Amerika al in de oorlog betrokken geraakt en was Duitslands onvoorwaardelijke overgave geëist. Later in de oorlog hebben de Duitsers nog wel aangestuurd op een verbond met de westelijke geallieerden tegen de Sovjetunie, maar die wilden daar niets van weten. Met een eenzijdige terugtrekking zou men de opbouw en ontplooiing van geallieerde legers vóór de Duitse grens wel heel gemakkelijk hebben gemaakt.
Een operationele terugtrekking achter de Seine, zoals Geyr von Schweppenburg al kort na de landing bepleitte, kwam ook niet in Hitlers gedachtenwereld voor. Dit zou tevens een rustige opbouw en ontplooiing van de geallieerden mogelijk maken, die onderwijl ongehinderd de Duitse strijdkrachten door luchtaanvallen zouden kunnen decimeren.
Zo komt men toch weer uit op de bouw van een zo sterk mogelijk gefortificeerde verdedigingslinie langs de kust als beste optie voor de Duitse verdediging van West-Europa tegen een geallieerde overmacht. Niet alleen werd de zee hier als formidabele hindernis uitgebuit, bovendien werden bij deze optie de aan het oostfront zo noodzakelijke mobiele strijdkrachten het meest gespaard.

Samenvatting en conclusies

Zonder twijfel was de bouw van de Atlantikwall, een linie langs de Noord-en West-Europese kust over een lengte van 2600 kilometer, een megalomaan project met een twijfelachtige kans van slagen. Daarom is het opmerkelijk te zien welk een bouwactiviteit de Duitsers in jaren 1942-1944 hebben kunnen ontplooien en hoe zij toch vrijwel de gehele 2600 kilometer in een redelijke staat van verdediging hebben weten te brengen.
Toen in juni 1944 de invasie plaatsvond, had Duitsland de oorlog in feite al verloren. De Duitse oorlogseconomie en het menselijk areaal raakten uitgeput, de luchtmacht stelde weinig meer voor en het was nog slechts een kwestie van tijd voordat de Russische stoomwals Hitlers rijk zou verpletteren. Het feit dat de geallieerden op dat moment nog weinig lichtvaardig over de landing dachten, betekent dat de Atlantikwall tot die tijd een machtig afschrikkingswapen is geweest. Deze afschrikking werd versterkt door de Duitse oorlogspropaganda en door het echec van de raid op

Dieppe. De Atlantikwall had dus een hoge strategische waarde.
De vermeende afweerkracht van de verdedigingswerken deed de geallieerden kiezen voor een geconcentreerde landing op een minder geschikte kust. Dit bood de Duitsers operationele voordelen, maar deze konden door hen als gevolg van een geslaagde misleiding en een overweldigend geallieerd overwicht aan materieel, met name in de lucht, niet uitgebuit worden.
De goed verdedigde havens werden geen doelwit van de invasie. Zij hadden daarmee het culminatiepunt van het succes gepasseerd. Doordat hun verdediging, zeker na de raid op Dieppe, als zeer goed werd ingeschat, werden zij bij de invasie gepasseerd. Het werd gunstiger geacht om een minder geschikte, en dus ook lichter verdedigde plaats aan te vallen. Toch bleken de *Festungen* nog wel van waarde, omdat zij de geallieerden tot het einde van de oorlog een aanzienlijke havencapaciteit ontnamen. De *Festungen* wisten delen van de geallieerde troepenmacht aan zich te binden en deze, zoals bij Brest en de Scheldemonding, te dwingen tot een kostbare slijtageslag. Daarnaast verschafte de Atlantikwall tot aan het einde van de oorlog de Duitsers een veilige flankdekking aan de Noordzee. Beide functies waren in de laatste maanden van het Derde Rijk van reële operationele waarde voor de Duitse Wehrmacht.
De strijd bij Dieppe en om de Scheldemonding en de hardnekkige verdediging van de *Festungen* aan de Franse kust hebben aangetoond dat de tactische waarde van de zwaar verdedigde havenmondingen hoog was. Deze tactische waarde heeft op het strategische niveau echter niet meer dan tijdwinst opgeleverd, en deze tijdwinst bleek slechts uitstel van executie te zijn.
De waarde van een verdedigingslinie wordt bepaald door zijn zwakste punt. Het is duidelijk dat het tactische weerstandsvermogen van de *Freie Küste* te laag was om een krachtige landingsoperatie te kunnen afslaan. Deze zwakte werd versterkt door het overweldigende geallieerde overwicht aan materieel en de door de Duitsers niet voorziene aanleg van Mulberry-havens.
De keuze voor de bouw van een gefortificeerde stelling aan de West-Europese kust was vóór alles een economische keuze. De verdediging kon gevoerd worden met weinig troepen van inferieure kwaliteit en de bouw deed weinig afbreuk aan de gevechtskracht aan het oostfront. Als men dit koppelt aan de aanzienlijke strategische waarde van de Atlantikwall, en aan het besef dat geen beter alternatief voorhanden was, dan moet men de Atlantikwall als efficiënt bestempelen.
Dat de Atlantikwall uiteindelijk niet effectief bleek, was niet zozeer te wijten aan zijn concept, als wel aan de desastreuze strategische situatie waarin Duitsland zich aan het eind van de oorlog bevond. Elke verdedigingslinie zal op den duur bezwijken tegen een te grote overmacht. De Duitse verdedigers konden niet meer rekenen op enige steun uit de lucht, waardoor zij overgeleverd waren aan bombardementen en beschietingen en waardoor de aanvoer van reserves vrijwel onmogelijk werd gemaakt. Als de Duitsers in staat waren geweest de geallieerden in enige mate het overwicht in de lucht te betwisten, dan was de operationele en tactische waarde van de Atlantikwall met sprongen gestegen. Het geallieerde overwicht aan materieel maakte elke operatie en tactiek waardeloos. De opvattingen van Rommel en Geyr von Schweppenburg hadden hier niets wezenlijks aan kunnen veranderen. Zelfs strategische terugtrekking was slechts uitstel van executie geweest.
Hitlers belangrijkste militaire fout was hem geheel eigen: zelfoverschatting. De militaire *overstretch* die dit tot gevolg had, moest worden opgevangen door de Atlantikwall. De Atlantikwall leed zelf echter ook aan *overstretch*. Daarom lag haar belangrijkste

waarde op het strategische vlak: afschrikking. Op het operationele niveau heeft de Atlantikwall een bescheiden bijdrage geleverd aan het uitstellen van de definitieve Duitse nederlaag. Plaatselijk kende de Atlantikwall een grote tactische waarde, maar de zwakke plekken hebben de nederlaag van Duitsland bezegeld.

Literatuur

* Ambachtsheer, ir.H.F., *Van verdediging naar bescherming. De Atlantikwall in Den Haag* (Den Haag, 1995)
* *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank*, Christ Klep, Ben Schoenmaker, red. ('s-Gravenhage, 1995)
* Eisenhower, Dwight D., *Kruistocht door Europa* (Den Haag, z.j.)
* Luttwak, Edward N., *Strategy. The logic of war and peace* (Cambridge, 1987)
* Partridge, Colin, *Hitlers Atlantic Wall* (Guernsey, 1976)
* Rolf, Rudi, *Atlantikwall bunkertypen. Typologie du Mur de l'Atlantique* (Beetsterzwaag,z.j.)
* Rolf, R., *Der Atlantikwall. Perlenschnur aus Stahlbeton* (Beetsterzwaag, 1983)
* Rolf, R., *Bunkers in Nederland* (Den Helder, 1982)
* Sakkers, H., *Atlantikwall in Zeeland en Vlaanderen gedurende opbouw en strijd 1942-1944* (Middelburg, 1990)
* Taylor, dr.A.J.P., *De tweede wereldoorlog. Een nieuwe visie op de historische feiten* (Wageningen, 1979)
* Thompson, R.W., *Dieppe bij dageraad. De geschiedenis van de raid op Dieppe* (Haarlem, 1957)
* Wegmüller, Hans, *Die Abwehr der Invasion. Die Konzeption des Oberbefehlshaber West 1940-1944* (Freiburg, 1986)

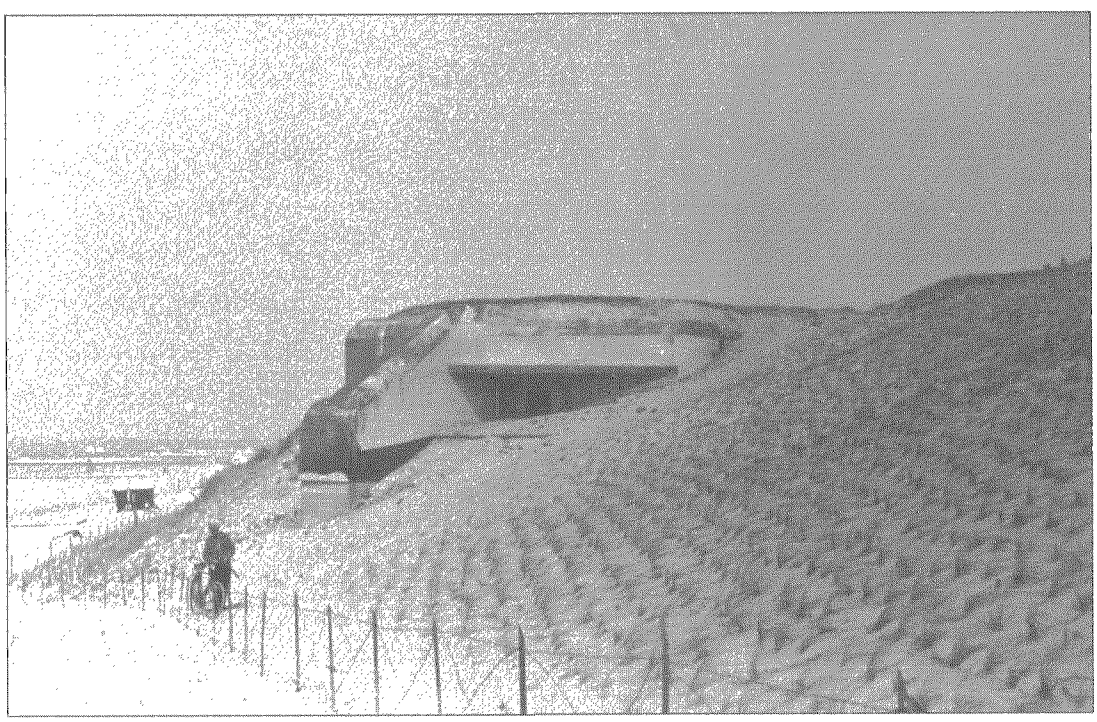

Kazemat voor 5 cm. bij Kijkduin (Den Haag) (1947) *Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht*

D. van Bavel

HET OPROEPEN VAN NEDERLANDERS IN AMERIKAANSE KRIJGSDIENST 1917-1918

Op 6 april 1917 gingen de Verenigde Staten van Amerika deelnemen aan een Wereldoorlog die dan reeds bijna drie jaren in alle hevigheid woedde.
Thans - gezien in het licht van recente gebeurtenissen - lijkt het haast ongelooflijk dat het Amerikaanse beroepsleger van 1917 klein en slecht uitgerust was, in verhouding tot de eventueel te verdedigen eigen belangen. Het miste gevechtservaring, beschikte niet over een luchtmacht van enige betekenis en bevond zich op een tactisch denkniveau dat gelijk stond aan de doctrines zoals die in augustus 1914 juist werden geacht.
Wilden de Amerikanen enig gewicht in de Geallieerde schaal leggen, dan diende de krijgsmacht binnen korte tijd getalsmatig aanzienlijk te worden uitgebreid. Dit temeer onder druk van Frankrijk en Engeland die meer mankracht nodig hadden teneinde de in 1916 en 1917 geleden bloedige verliezen te compenseren.
Middels de invoering van de dienstplicht (de zogeheten *"selective-draft-act"*) slaagden de Verenigde Staten er in om binnen korte tijd een strijdmacht op de been te brengen, die tegen het einde van de oorlog, alleen in Frankrijk al, uit ruim 2.000.000 man zou bestaan.

Oproepen van Nederlandse onderdanen

Onmiddellijk nadat de Verenigde Staten aan de Centrale Machten de oorlog hadden verklaard, traden een betrekkelijk groot aantal Nederlandse onderdanen, die om wat voor reden dan ook in Amerika verbleven, op vrijwillige basis enthousiast in Amerikaanse krijgsdienst. Conform de toen geldende Nederlandse Grondwet verloren zij hiermede automatisch hun Nederlanderschap. Maar ook in Amerika woonachtige jonge mannen van Nederlandse nationaliteit, waaronder velen die kort voor 1914 naar de Verenigde Staten waren geëmigreerd, werden voor de militaire dienst opgeroepen. Conform de *"selective draft-act"* konden *"non-enemy aliens"* (vreemdelingen, die niet tot vijandige landen behoorden, maar al wel in het bezit waren van *"first papers"*, om zich tot Amerikaans Staatsburger te laten naturaliseren) eveneens worden gemobiliseerd. Het spreekt vanzelf dat de groep van niet-Amerikanen die onder deze wettelijke bepaling vielen hiermede niet in alle gevallen akkoord ging. Houders van *"first-papers"* konden immers tegen hun zin en op ieder moment waarop de Amerikaanse overheden dat wenselijk achtten, voor dienst worden opgeroepen.
Toch zouden er, in totaal, volgens oficieuze gegevens, zo'n 2500 Nederlandse onderdanen, hetzij op vrijwillige basis, hetzij conform de diensplichtwet, in Amerikaanse militaire dienst worden ingelijfd.

Verzoeken om ontslag

Het gevolg van deze explosieve expansie van de troepensterkte, was een grote stroom verzoeken om ontslag of vrijstelling van dienst, gericht aan de Nederlandse vertegenwoordiging in de Verenigde Staten, de Gezant W.L.F.C. ridder van Rappart (Gezant van 1913 tot december 1917). Niet alleen waren deze verzoeken afkomstig van dienstplichtigen. Ook aanvankelijk enthousiaste vrijwilligers zagen bij nader inzien

hun dienstverband liever ongedaan gemaakt. Tevens kwamen diverse rekwesten binnen bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Den Haag, afkomstig van in Nederland achtergebleven familieleden, die verontrust waren geworden door het zo snel oproepen en inlijven van in Amerika verblijvende verwanten.
Daar kwam nog bij, dat de Amerikaanse regering in september 1917 ook nog de zogeheten *"Aliens Act"* in werking stelde. Volgens deze regeling konden "verdachte vreemdelingen" zonder meer geinterneerd worden en Nederlanders, die dienstplicht weigerden en aldus "verdacht" waren, konden daar ook de dupe van worden.

Vragen in de kamer
Zowel de Nederlandse Gezant als het Ministerie van Buitenlandse Zaken hadden hun handen vol aan het behandelen van de vele verzoeken. Zeker nadat bekend was geworden dat er reeds verscheidene tegen hun zin ingelijfde Nederlandse onderdanen zowel overzee, naar Frankrijk, waren gezonden, als reeds in de loopgraven gesneuveld waren, was de kwestie te hoog opgelopen. Op 2 oktober 1918 - weliswaar in een laat stadium - werden er vragen over gesteld in de Tweede Kamer:
"Vragen van den Heer Van der Voort van Zijp betreffende de inlijving van Nederlandsche onderdanen in het Amerikaansche leger:
Uit correspondentie hier te lande ontvangen schijnt de gevolgtrekking te moeten worden gemaakt, dat de Amerikaansche Regeering Nederlandsche onderdanen, aldaar woonachtig, voor den krijgsdienst oproept, naar oefeningskampen brengt, en naar het front heeft gezonden; reeds meerderen van hen zouden tot de gesneuvelden behooren.
Hebben den Minister hieromtrent klachten bereikt?
Zoo ja, heeft de Minister reeds een onderzoek naar de juistheid der klachten kunnen instellen?
Is de Minister bereid, zoo mocht zijn gebleken dat inderdaad Nederlandsche onderdanen in het Amerikaansche leger zijn ingelijfd, aan de Kamer mede te deelen welke stappen in dezen door hem bij de Regeering der Vereenigde Staten zijn of worden gedaan?"

Minister Van Karnebeek (die in 1918 Jhr. Loudon als Minister van Buitenlandse Zaken opvolgde) antwoordde op 16 oktober 1918 als volgt:
"Uit aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, ingezonden klachten en uit berichten van Harer Majesteits gezantschap te Washington, welke de juistheid van die klachten in vele gevallen bevestigden, is gebleken, dat sedert het deelnemen van de Vereenigde Staten aan den oorlog, met name in de laatste maanden van 1917 en in den loop van 1918, een aantal aldaar verblijf houdende Nederlanders, voor den Amerikaanschen krijgsdienst opgeroepen, tegen hun wil bij het Amerikaansche leger ingelijfd en voor een deel naar het front in Frankrijk gezonden zijn. Het is den Minister niet bekend of reeds Nederlanders gesneuveld zijn. Voor het merendeel betrof het Nederlanders die het voornemen hadden te kennen gegeven zich in de toekomst als Amerikaansch burger te laten naturaliseeren (z.g. "eerste papieren" hadden aangevraagd). Hun inlijving was gegrond op paragraaf 2 van de Amerikaansche "Selective Draft Act" van 11 mei 1917."

Beroep op de Militiewet
Hoewel dus, zoals gezegd, de inlijving van deze personen geschiedde conform de Amerikaanse wetgeving, trachtte de Nederlandse Regering de Amerikaanse overheid te bewegen Nederlandse onderdanen, die op grond van bedoelde wetsbepaling waren ingelijfd, uit de militaire dienst te ontslaan, althans niet naar het front overzee of, indien dat al wel was gebeurd, naar de Verenigde Staten terug te zenden. De Nederlandse Regering beriep zich hierbij onder

meer op het beginsel van de wederkerigheid, neergelegd in artikel 13 van de Nederlandsche Militiewet van 1912 (Staatsblad 21).
Aanvankelijk scheen de Amerikaanse Regering geneigd te zijn aan deze bepaling te willen voldoen, al kon zij van inlijving van Nederlanders die in het bezit waren van de "eerste papieren" niet afzien. Een aantal van hen erd na inlijving, op aanvrage van Harer Majesteits Gezantschap, door tussenkomst van de President (als opperbevelhebber van de Amerikaanse strijdkrachten) ontslagen.
In de loop van het jaar 1918 stootte men echter bij het aanvragen van ontslag op meer tegenstand. Verscheidene Nederlanders werden alsnog, ondanks herhaalde verzoeken van het Gezantschap, naar Frankrijk verscheept.

Amerikaanse Wetswijziging
In juli 1918 werd de Amerikaanse Wet op de Krijgsdienst echter op een belangrijk punt gewijzigd. Onderdanen van neutrale staten, die in het bezit waren van de "eerste papieren" tot naturalisatie, "*shall be relieved from liability to military service*", indien zij - volgens door de President te stellen regels - hun verklaring , dat zij in de toekomst Amerikaans Staatsburger wensten te worden, zouden herroepen.
Onmiddellijk nam Nederland maatregelen om van de Amerikaanse Regering gedaan te krijgen, dat deze bepaling ook van toepassing kon zijn op de reeds ingelijfde Nederlanders (tevens houders van "*first papers*"). Op deze wijze zou immers ook aan hen de gelegenheid worden geboden om ontslag aan te vragen. Voor zover het Nederlandse onderdanen betrof die niet in het bezit waren van de "eerste papieren", maar toch - al dan niet vrijwillig - ingelijfd waren, had de Nederlandse Regering, zodra dergelijke gevallen te harer kennis kwamen, hiertegen nadrukkelijk geprotesteerd en er bij de Verenigde Staten op aangedrongen deze personen, die volgens de Amerikaanse wetgeving niet dienstplichtig waren, onverwijld te demobiliseren.

Amerika is niet onder de indruk
Nederland boekte met deze maatregelen weinig of geen succes. De Amerikaanse Regering stelde zich op het standpunt dat de inlijving van deze personen per slot van rekening aan hun eigen schuld te wijten was, daar zij niet zouden zijn ingelijfd indien zij behoorlijk voor hun rechten waren opgekomen en zich tijdig op hun Nederlanderschap hadden beroepen. Nu zij dit hadden nagelaten, waren vooral de militaire autoriteiten geneigd hen als "vrijwilliger" aan te merken. De Nederlandse overheid wees er op, dat bijna alle Nederlanders die in het hier bedoelde geval verkeerden: *"onontwikkelde lieden zijn, die gebrekkig Engelsch kennen en veelal geheel onkundig zijn van hun rechten en verplichtingen krachtens de nieuwe militaire wetgeving, zoodat in het algemeen hun nalatigheid om vrijstelling te vragen gemakkelijk te verklaren is en er voor een vermoeden van vrijwillige dienstneming dan ook geen aanleiding bestaat."*
De Amerikaanse Regering was van deze uitleg niet onder de indruk en antwoordde dat: *"In de regel het ontslag van deze personen alleen verkregen kan worden indien bijzondere omstandigheden kunnen worden aangevoerd waarom een verzoek om vrijstelling niet tijdig en bij de bevoegde autoriteiten werd ingediend."*
Het standpunt wat de Amerikanen vanaf juli 1918 innamen was dus duidelijk:
Of dienstdoen, met alle daaraan verbonden voordelen ter verkrijging van het Staatsburgerschap, of ontslagen worden uit militaire dienst, met als gevolg dat nimmer meer dat Staatsburgerschap kon worden aangevraagd en, wat daar nog bij kwam, een gerede kans lopen om in een interneringskamp te belanden, zolang de vijandelijkheden duurden.
Uiteraard zagen diegenen, die inmiddels

een bestaan in de Verenigde Staten hadden opgebouwd en/of zich daar al langere tijd gevestigd hadden, zich hiermede voor een ernstig dilemma geplaatst.

Ambtelijke willekeur

Hoe het ook zij, door diegenen die dat wensten, kon van de regeling van 9 juli 1918 gebruik worden gemaakt. Opvallend daarbij was weer wel, dat de Amerikaanse autoriteiten een volslagen willekeur aan de dag legden voor wat betreft de afhandeling van de verzoeken om ontslag. Met name werden de rekwesten zonder enige logische chronologische volgorde in behandeling genomen. Enerzijds kon het voorkomen dat aanvragers ontslagen werden terwijl zij slechts enkele maanden onder de wapenen waren, anderszijds gebeurde het dat verzoekers reeds een jaar of langer in dienst waren en zelfs overzee waren gezonden, dit terwijl zij toch onmiddellijk na inlijving protest hadden aangetekend.

Tegen het einde van de oorlog waren dan ook slechts een dertigtal aanvragers daadwerkelijk uit de dienst ontslagen en gedemobiliseerd.

Reconstructie

Voor zover aan de hand van de thans nog beschikbare documenten een reconstructie gemaakt kan worden - de Amerikaanse overheden zijn, terecht, niet scheutig met het verstrekken van persoonlijke gegevens - blijkt, dat er naar schatting 400 Nederlandse onderdanen in Amerikaanse krijgsdienst gesneuveld zijn in de jaren 1917-1918. Dit getal is inclusief diegenen die over de *"first papers"* beschikten en wier naturalisatieaanvrage reeds in overweging was genomen.

Met een totaal verliescijfer van 321.700 doden, gewonden en vermisten kan men stellen dat Amerika een dure prijs heeft betaald in de Eerste Wereldoorlog.

De Nederlanders in Amerikaanse dienst hebben, ondanks de nationaliteits-perikelen, hun steentje loyaal en met waardigheid bijgedragen. Slechts één geval van desertie, waarbij een Nederlander was betrokken, is bekend geworden (vanuit het trainingskamp Chickamauga te Georgia). Daartegenover staat dat er minstens *één Congressional Medal of Honor* aan een Nederlands onderdaan werd toegekend. Deze werd uitgereikt aan de Nederlandse immigrant Lodewijk van Iersel (in Amerikaanse bronnen steevast "Louis Van Iersal" genoemd). Van Iersel kreeg zijn onderscheiding in 1918 na een gewaagde eenmans-verkenningsactie op de door de Duitsers bezette Maasoever in de Argonnen.

Vanaf 1918 zou de oorlogsindustrie van de Verenigde Staten in toenemende mate gaan voorzien in de noden van de Geallieerden. Door exploitatie van nog nauwelijks aangeboorde bronnen van de Nieuwe Wereld toonde dit reeds in een vroeg stadium een indicatie van het enorme Amerikaanse potentieel.

Een Wereldoorlog later zou deze industriele macht van doorslaggevende betekenis blijken te zijn.

Geraadpleegde bronnen

- L. Stallings: *"The Doughboys"* (New York 1963)
- *"The Mitchell Daily Republican"* (jaargang 1918)
- Handelingen der Tweede Kamer (diverse jaargangen)
- Rijksarchief 's-Gravenhage.
- *"Practicus"*: Nationaliteitsrecht (Samsom Uitgeverij)

H.J.E. van der Kop cdr vlgr b.d.

ADJUNCT MARINE ATTACHÉ IN LONDEN

In Londen ben ik adjunct attaché voor marine en luchtvaart geweest. Boven mij stond de marine attaché, eerst ktz Crommelin en daarna ktz Van Oorde. Daar boven stond de ambassadeur, eerst baron Bentinck, daarna dr. van Roijen.
Attaché zijn betekent representeren, goede contacten leggen met het gastland op meest uiteenlopende gebieden, zoals opleidingen, cursussen, uitwisselingen, begeleiden van gezamenlijke projecten, bezoeken van schepen en autoriteiten en contact hebben met de andere daar aanwezige vertegenwoordigingen.
2 Januari 1962 stak ik in een stormachtige nacht over naar Harwich om in Londen te worden opgewacht door mijn voorganger kltzv Leeflang, die mij meteen onderweg een beeld gaf van mijn functie.

In de veertien dagen van overname maakte ik kennis met de BDZ, First Sealord Admiral Sir Caspar John (één van de Fleet Air Arm vliegers van het eerste uur) en andere leden van de Admiralty.
De Fifth Sealord was de VOMLD rear-admiral Hopkins, met wie wij al gauw bevriend raakten.
Sir Clifford Jarrett was de secretaris-generaal, een aimabele figuur bij wie een ieder van ons binnen kon lopen, opgevolgd door Micheal Carry, even aardig. Die bouwde orgels en diens vrouw was een befaamd zangeres.
Ik zou ook bij Lord Carrington komen, Civil Lord of The Admiralty in die dagen dus de politieke minister.
Ik was toen nog ltzv1, werd kltzv in oct 1962, maar werd zondermeer met grote waardigheid ontvangen, zowel bij de Navy als Air Force. Omdat ik in de R.A.F. had gezeten en lang bij de Fleet Air Arm was gedetacheerd geweest,werd ik als 'one of us' beschouwd en kreeg zelfs een gewoon toegangsbewijs voor de Admiralty. Natuurlijk was de Naval Air Division meestal doel, maar ook de andere divisies ontvingen me graag, zeker Intelligence, waar rear admiral Sir Norman Denning de scepter zwaaide en men belangstelling had voor de Nieuw Guinea confrontatie. Denning had grote faam verworven door zijn inbreng in de Slag om de Atlantische Oceaan. Als administrateur bemande hij n.l. de Warroom, waar men de resultaten op koopvaarders van U-boten naast verliezen van escorteurs en nieuwbouw zette. Hij kon er met ene mr.Beasly geweldig interessant over vertellen. In feite lagen de geallieerden in 1942 bijna op hun knieën.
Van adm. Denning kreeg ik ook een aparte briefing hoe met de Russen om te gaan. Ik wist niet dat ik daarmee zo gauw te maken zou krijgen.
Dat kwam omdat ik meteen lid werd van AJANA, de Association of Junior and Assistant Naval Attaches en de Naval Attaches Association. AJANA was alleen maar Marine, met ca 23 leden van de Diplomatic List. De NAA was veel groter en herbergde ook attachés van landmacht en luchtmacht,die ook marinebelangen behartigden.
AJANA hield iedere maand een lunch in The Criterion op Piccadilly, waarbij de voorzitter van de tafel steeds wisselde en het menu van zijn land mocht vaststellen. De koks waren daarop ingesteld. Kltz Yevgeny Ivanov, de Rus van de Christene Keeler affaire was voorzitter toen ik er de eerste keer kwam. Er werd veel wodka gedronken

en soms met een glas gegooid. Ook met die oude Russische gewoonte hield de manager rekening. Daarna kwam een Russische hap met nog meer drank. Na afloop vroeg men mij als nieuwkomer, liefst op een stoel staand, mij zelf te introduceren en daarna een willekeurige vraag te stellen.
Ik vroeg Ivanov, of hij echt communist was en lid van de Partij. Hij begon er omheen te draaien; een ieder begon hem daarop te jennen. Toen stond de Joegoslavische attaché geërgerd op en zei: 'I am proud to be a communist! And why not you?' Enfin, Ivanov nam nog meer wodka en ging weer met een leeg glas gooien. Hij kon amper op de been komen, mompelde wat en toen hij naar huis wilde, kreeg hij van de Amerikaan die Russisch sprak een lift naar de Amerikaanse ambassade waar hij wat bijkwam.
Toen bleek de affaire met Ivanov en Christene Keeler al aan de gang te zijn.
In de volgende maanden vroeg men mij secretaris van AJANA te worden. Ivanov had de MacMillan regering in verlegenheid gebracht, door via zijn vriendje, manueel therapeut Dr Ward, Christene kennis te laten maken met de minister van oorlog Profumo, die met haar intiem werd op de behandeltafel in de spreekkamer van Ward. Nu was er tussen de zitkamer en die spreekkamer een ruit waardoor men eenzijdig naar binnen kon kijken. Ziedaar, Ivanov was met Ward toeschouwer en zou geprobeerd hebben via het meisje Profumo tot compromiterende uitspraken te laten komen.
Dat in het kort deze affaire, die de tabloid pers opzweepte. Toen het duidelijk werd dat Ivanov persona non grata zou worden, moest hij tijdig naar Rusland terug. Op advies van Naval Intelligence regelde ik in alle stilte op onze ambassade zijn afscheid van AJANA. Ik gaf haringen, bier en jenever. Tijdens die sessie gaf ik Ivanov de zilveren schaal, waarvoor ieder telkens wat in de pot stopte en waarop handtekeningen van de AJANA-leden werden gegraveerd. Ivanov was zichtbaar bewogen, omhelsde me vurig en hield een weinig zeggende toespraak. Velen van ons hadden de sterke indruk dat hij helemaal geen regulier zeeofficier was, maar van begin opgevoed was in het vak van inlichtingenman.
Heel heimelijk ging Ivanov terug naar zijn anbassade. De pers kreeg pas later lucht van dat afscheid en vroeg mij voor een interview, ook voor radio en TV te komen, maar ik weigerde. Meewarig werd spijt getoond. 'One day we will have you in our paper,' zei een redacteur van The Mirror smalend.
Daarop loop ik even vooruit.
In begin 1964 had die redacteur mij gevraagd om op onze AJANA lunch te mogen komen, waarbij de Rus Sakulkin voorzitter zou zijn. Ik nodigde de man uit voor de later te houden gastendag, maar hij wilde per se komen als de Rus er was. Ik weigerde dat en zag op die bewuste dag wel een stel fotografen in de andere zalen, waar een congres werd gehouden. Zoals gebruikelijk werden bij ons de deuren liefst gesloten gehouden ter bevordering van de 'privacy.' Gewoonte was dat bij AJANA een ieder eruit kon flappen wat hij wilde. Maar de bediening moest toch telkens in en uit kunnen lopen. Nu was onze zaal gedrapeerd met muurgordijnen die van het plafond tot de vloer hingen. Ik zei dat als de politici het aan AJANA overlieten de Koude Oorlog te beëindigen, dat wij dat dan meteen hadden klaar gespeeld. Een ieder was het ermee eens. We hieven het glas voor Peace and Goodwill. Daarna hield Sakulkin een goede speech. Hij was m.i. een echte marineofficier met een goed oorlogsverleden.
De volgende dag stonden we in de krant. Een fotograaf had met een Minox, een z.g. spionnencamera, foto's gemaakt. Erger was dat er ook een foto was geplaatst van de vrouw van een Amerikaanse kapitein ter zee, die een paar jaar geleden gefotografeerd was met Ivanov,toen er tijdens een diner

met dames het onschuldige spelletje 'Praatjes in de wereld' werd gespeeld. Daarbij was druk gefotografeerd en die foto was te interpreteren, alsof Ivanov mevrouw wat influisterde en zij hem ook. Gevolg was dat het Amerikaanse echtpaar in verlegenheid werd gebracht, zij eerder naar de VS terug moesten en hij naar zeggen daardoor geen schout-bij-nacht werd. Ziedaar wat de tabloid pers kan uitrichten!
De opvolger van Ivanov was een geslepen man. Hij had een beeldschone vrouw en een ieder van ons was er zeker van dat zij voor de KGB werkte en hij maar aan haar lijn meeliep. Als zij bij ons op bezoek waren, werd hij altijd heel sentimenteel en soms vloeiden om onbegrijpelijke redenen tranen.
Verder zat in die dagen de mij bekende voormalige Soviet marine attaché in Den Haag in diezelfde functie in Londen. Hij sprak goed Nederlands en was een goede schaker. Hij vroeg mij eens op een avond bij hem te komen schaken. Argeloos ging ik er alleen naar toe en we hadden een plezierige avond. De volgende dag vertelde ik admiraal Denning erover. Hij zei mij dat nooit meer te doen,daar bij zo'n gelegenheid wel eens compromiterende foto's konden worden gemaakt. Zelfs een handdruk van een mooie blonde Russin kon al belastend genoeg zijn en last thuis veroorzaken.
Vassell, een burger mede betrokken bij de ontwikkeling van een nieuwe torpedo was erin gelopen.
Men wist van zijn geaardheid en toen hij op avances van een jonge Rus inging, werden er foto's gemaakt, waarna hij over zijn opdracht ging vertellen en er geld voor kreeg en afhankelijk van de verstrekte informatie zijn lusten mocht botvieren.
De man kreeg vele jaren gevangenisstraf. Alom werd gesuggereerd nooit meer alleen naar de Russen te gaan.
Ik loop weer even vooruit. Doordat ik in de RAF op de Specialist Navigation Course had gezeten, kreeg ik als enige een aanbod om met een Vulcan B-2 V-bomber mee te vliegen,toen nog de Britse nucleaire afschrikking. Dat was een geweldige ervaring met zo'n grote kist naar 59000 vt te gaan en die zelf later te mogen besturen. Mijn paar dagen bij de RAF werden koest gehouden. Toch was de Soviet luchtmacht attaché meteen op een partij naast mij komen staan en vroeg of ik wat erover wilde vertellen. Ik heb me op de vlakte gehouden. Later,toen we afscheid namen, omhelsde hij eerst mijn vrouw en daarna mij op Russische manier, maar zo intens, dat ik hem wegduwde. Daarop zei hij glimlachend dat hij toch al alles wist en ik niets nieuws had kunnen vertellen.
We blijven even bij de Russen. Zij glommen toen Gagarin als eerste de ruimte in was gegaan en plaagden de Amerikanen ermee. Toen was net aan het licht gekomen, dat de Amerikaanse ambassade in Moskou vol met afluisterapparatuur zat. Toen wij op de Soviet ambassade voor de film over Gagarin werden gevraagd, hebben alle AJANA leden demonstratief achter schilderijen en bloempotten gekeken of er afluisterapparatuur was tegen ons. Er is toen veel gelachen. Later hebben de Russen bij de Amerikanen hetzelfde gedaan. Die hadden echter op sommige plekken een kaartje aangebracht met erop:'Stop snooping.'
Ik voelde mijzelf niet primair een spion, maar je maakte natuurlijk gebruik van de verstrekte info. Daarom ging ik o.m. ieder maand naar Den Haag, niet alleen voor de MLD-vergadering van de VOMLD, maar ik bracht mondeling rapport uit bij BDZ en hoofd marine inlichingendienst. Soms maakten we er een extra reis voor. Juist mondeling om vooral de informanten niet te compromitteren.
Toen de confrontatie met Indonesië aan de gang was, kregen wij een mooi beeld daarover van de Britten. Dat kreeg onze MARID ook, maar soms waren er zaken die ons wer-

den doorgegeven, die niet in hun rapportages stonden. Zo kreeg ik regelmatig de rapportages over hun vlieggereedheid, ook van de aan Indonesië geleverde, Britse Gannets, vliegtuigen met veel problemen. Om die nog groter te maken wisten wij een Britse sympathisant voor de Nederlandse zaak, leveraar van onderdelen voor die Gannets, ertoe te bewegen foute onderdelen te sturen. Gevolg laagste vlieggereedheid, veel gekannibaliseer. In 1978 heb ik er met de Indonesische commandant van toen om gelachen.

Ik ging veel het land in. Ik had het voorrecht in ktzs Crommelin en Van Oorde bazen te hebben die veel aan mij overlieten. Dat wil zeker niet zeggen,dat zij in Londen bleven, maar zij betrokken mij bij alles. En dat is later wel eens anders geweest bij sommige attachés, die de adjunct een soort adjudant of eerste offcier wilden laten zijn.

Bij vlootbezoeken deed ik altijd mee. Toen het Smaldeel 1 Plymouth zou bezoeken, gingen mijn vrouw en ik ook naar Plymouth. We hadden in een hotel geboekt, maar admiral en Lady Henderson vroegen meteen ons bij hen in Admiralty House te logeren. Dat is geen doorzonwoning, zoals onze vlagofficieren die meestal kennen. Maar een groot huis van de Royal Navy met fraaie ontvangstruimten, met vele slaapkamers met bad en WC en apart soms een kleedkamer en zitkamer; met stewards die meteen je koffer uitpakken, je uniform of pak strijken en je nagenoeg na een bad in je goed hielpen.

Het was een machtig gezicht een van onze kruisers met erachter de jagers en Hr.Ms. Poolster te zien binnenvaren en aan het saluut deel te nemen dat de admiraal kreeg vanaf zijn podium bij zijn huis, de Hove overziend.

Bij een tweede bezoek waren The Beatles in Plymouth. Wij hadden een plaats op de eerste rij met de admiraal, zijn vrouw en zijn gevolg. Voor ons zaten hysterisch, gillende meisjes en jongens. Die waren door dolle heen, maar die waren ons niet tot last. Wel de Eerste Hulp, want een paar vielen er flauw!

Na afloop maakten we kennis met die Liverpool snuiters. Paul MacCartney was opvallend de snuggerste en aimabelste. Admiraal Henderson had gehoopt ze naar huis te kunnen meenemen, maar dat ging niet door; de manager wilde daarvoor geld zien. We gingen zonder hen terug naar Admiralty House; de steward bracht na een 'late supper' grote RN handdoeken en toen werden de gekochte platen opgezet, zodat we allemaal begonnen te twisten, met gevolg dat de volgende ochtend een mevrouw een hernia had en velen van ons stijf waren.

Wij deden veel aan representatie. Meteen na aankomst regende het van uitnodigingen voor cocktails,diners of lunches.

Nadat we thuis op orde waren hielden we onze eerste partij, een buffet-diner, waarbij de gasten deels Brits en buitenlands waren. Ons was aangeraden om Mrs Hobbs het eten te laten verzorgen. Zij leek wat op Oliv, vrouw van Popey en suggereerde 'pilav van fazant' met sla en trifle na. Dat smaakte goed. Doch toen wij erna in tien dagen twee keer voor een zelfde buffet-diner werden gevraagd, bleek Mrs. Hobbs ook daar dat zelfde menu te hebben gemaakt. Sedertdien kookten wij zelf.

In het laatste jaar begonnen de mammoetpartijen, zoals bij de Russen en de Polen, ons tegen te staan, doch ook andere waar zo'n 300 of meer kwamen. Gevolg was dat wij met enkele AJANA-vrienden afspraken dat één er naar toe zou gaan om het gastenboek voor alle anderen te tekenen. Natuurlijk stout om te doen, maar wel ons verlossend van eindeloos wachten en staan in vreselijk lawaai. Intussen gingen de anderen ergens ontspannen lekker eten.

Dat attaché zijn een pretplaatsing is toon ik hier aan. Subliem was de Cup Finale in Wembley, waar tevoren de 100.000 suppor-

ters gezamenlijk zingen. Tottenham Hotspurs wonnen toen.
Ook naar de paardenrennen in Ascot gaan was een ervaring. Dan dragen de dames de gekste hoeden en kleedt de man zich in jacquet. Het kost wel veel geld, maar is een 'must.' Een jaar erna zijn we buiten de diplomatieke cirkel er geweest, dus als 'plebs' en dat was nog leuker.
Dan was er Wimbledon. Daarvoor had ik een passe-partout gekocht voor het hele tournooi. Als ik er niet naar toe kon, gaf ik dat aan een ander, die het dan weer doorgaf aan nog een ander. Dat kan nu niet meer, gezien de beveiliging. In 1962 won Rod Laver,nog altijd een legendarische tennisser.
Dat was de pret, maar vergeet niet dat er vele projecten waren, die veel aandacht verdienden. Zo heb ik menige onderhandeling meegemaakt over het Anglo/Dutch frigate. De Britten wilden een groter schip, wij wilden een schip dat nog door de Zeedoksluis moest en wij wilden HSA's apparatuur, zij maar deels.
Met de generaal van de mariniers werd van gedachten gewisseld over samenwerking met onze mariniers.
Dan waren er onderhandelingen over sleepdoelvliegtuigen, over allerlei cursussen, die wij liefst zonder betaling wilden hebben. Het gezamenlijk opwerken van schepen en bemanningen vroeg toen aandacht.
Helaas soms ook het transport van gewonden en overleden marinemannen.
Nog herinner ik me dat een bemanningslid van een schip met een helikopter naar het hospitaal was gebracht en daar overleed. Toen was het usance zo iemand lokaal te begraven en dat werd ook door Den Haag gezegd. Maar we hadden bijna een dagelijkse dienst met Friendships op Londen. Na veel gedoe kon de familie daarmee naar Engeland en konden zij mee terug naar Nederland met het stoffelijk overschot, dat toen 'thuis' werd begraven. Nu zou men in opstand over die regels komen, getuige de wijze waarop men over de jongens die in Goa zijn verongelukt, spreekt. Maar de transport mogelijkheden waren toen niet zo aanwezig en de beperkingen waren toen wettelijk opgelegd
Dit geval werd mogelijk vanwege die KLu dienst op Londen en de wijze waarop de Britten er druk op hebben uitgeoefend.
Met de R.A.F. had ik goede banden. Omdat ik in het NATO Atlantic project voor een maritiem patrouille vliegtuig had gezeten en de R.A.F. daar vroegtijdig was uitgestapt, werd mij gevraagd als tussenpersoon te dienen met de Fransen om alsnog eventueel Atlantics aan te kopen, als hun Nimrodproject niet van de grond zou komen.
De Fransen hebben toen heel hooghartig gereageerd, zodat men in de Shackleton toch een extra jet installeerde en daarmee eindeloos door bleven vliegen, totdat de Nimrods kwamen.
Toen wij de Van Speijk klasse besloten te bouwen naar tekeningen van de Leanderklasse, gaf dat ook druk werk.
Over contacten met de diplomaten kan ik zeggen dat de ambassadeur iedere dag politiek overleg had, waarbij alleen de krijgsmacht-attachés gevraagd werden.
Ieder week was er een ambassadevergadering met alle geaccrediteerden. Behalve gebruikelijke zaken kwamen ook onderwerpen van belang aan de orde. Zo ben ik eens meegeweest naar een Labour vergadering toen Gaitskill nog leider was, een bijzondere man, die heel vroeg overleed en Labour cf Blair had willen omvormen. Daarna kwam de veel linkser Wilson in het zadel met alle gevolgen van dien. Vooral ambassadeur Van Roijen was vol belangstelling voor al wat wij militairen zoals deden. Ik heb in die tijd tijdens de grote vergadering een exposé gegeven over de Britse vliegtuigindustrie en scheepsbouw en later nog enkele andere onderwerpen behandeld.
Toen baron van Lynden, ex-zeeofficier, 2e

man werd op de ambassade, werd meer bij elkaar binnengelopen. In die tijd maakten Ambassadeur Van Roijen en Van Lynden onze ambassade een 'happy' ambassade
Aldus was Londen voor ons een heerlijke plaatsing, maar vermoeidheid slaat na een paar jaar toe. Het representeren, de cocktails, de 'small talk', zij werden een sleur. Vandaar dat carrière diplomaten zich wel eens koester houden dan zij feitelijk moeten doen.
Toen wij hoorden dat ik op 2 october 1964 terug moest om commandant van squadron 320 te worden, waren we daarover niet rauwig. We gaven en kregen vele afscheidspartijen.
De echtgenote speelt bij zo'n plaatsing een enorme belangrijke rol. Bij het kiezen van een attaché behoort ook de vrouw te worden betrokken, ja zelfs als men officieren naar staven in het buitenland plaatst.
Mijn vrouw had een goede talenkennis en was een hartelijke gastvrouw.
Wij hebben beiden geprobeerd van onze tijd in Londen er wat van te maken. Wij hebben er genoten en lijken daarin aardig geslaagd te zijn, getuige de vrienden die wij voor het leven kregen en de contacten die ik nu na 35 jaar nog heb!
Nog ieder jaar ga ik naar Schotland en Engeland, bezoek vrienden uit onze tijd in Londen. Omdat er teveel zijn om allemaal persoonlijk te bezoeken, geef ik om hen toch te zien, in het Zuiden een lunch op zondag in The Crown Inn (anno 1282) in Chiddingfold, vlakbij Dunsfold, het vliegveld in Surrey, waar vandaan wij in de oorlog met Mitchells van squadron 320 in 1944 opereerden. Daar heb ik als jonge vent in de oorlog ale en whisky leren drinken. Sedert onze Londense tijd ben ik er altijd blijven komen.

BOEKAANKONDIGINGEN

door mr. C.J.M. Kramers

De vergeten Compagnie: Simin Han 1995 door M.C. Engbersen,
96 bladzijden, uitgegeven in eigen beheer.
Betreft het verblijf van 200 Limburgse Jagers in Bosnië vanaf juli 1995, veel foto's en verslag van uitgevoerde humanitaire projecten.

Bronbeek, Tempo Doeloe der liefdadigheid door Willem Bevaart,
216 bladzijden, ISBN 90 5345 118 8, uitgeverij Matrijs en Sectie Militaire Geschiedenis 1998 f 29,25.
Herdenkt het 135 jarig bestaan van het voormalige Koninklijk Militair Invalidenhuis, thans Koninklijk Tehuis voor oud-militairen en tevens de heropening na een driejarige restauratie. Met fraaie illustraties en uitgebreide bronnenvermelding.

It doesn't take a hero door generaal H. Norman Schwarzkopf,
625 bladzijden, Bantam Pocket ISBN 0 553 56338 6 1992.
Blijkens het voorwoord heeft de generaal deze herinneringen aan de Golfoorlog speciaal op verzoek van de nagelaten betrekkingen van de slachtoffers geschreven.

Guderian's XIX Panzer Corps and the Battle of France door Florian K. Rothbrust,
201 bladzijden, ISBN 0 275 93473 X, Praeger New York 1990.
Veel Engelstalige boeken over de doorbraak door de Ardennen bevatten dezelfde vergissingen en berusten overmatig op de uitspraken en mémoires van generaal Guderian.
Voor dit boek is uitgebreid geput uit Duitse bronnen.

Militaire Politie in Nederlands Indië 1945-1951 door Bert Leeuw,
416 bladzijden, ISBN 90 6707 435 7, Bataafse Leeuw 1997 met een "ten geleide" door generaal-majoor b.d. N.N. Spronk, oud-commandant van de Koninklijke Marechaussee, die destijds als KNIL officier bij de Militaire Politie in Indië diende.
Eerder schreef de auteur hierover een boek getiteld *Tjampoer Marchépliesie.*
Dit boek bevat veel foto's, sterktestaten en passagelijsten, waarin de reünisten en oudgedienden zichzelf en elkaar kunnen terugvinden.

The War Diary 1939-1945 door Generalfeldmarschall Fedor von Bock,
608 bladzijden, ISBN 0 7643 0075 X, Schiffer Publishing, Pennsylvania, U.S.A.
Een vertaling van het Duitse origineel met de titel *Zwischen Pflicht und Verweigerung, das Kriegstagebuch.*
In juli 1942 werd de generaal in de reserve geplaatst en in mei 1945 overleed hij na een luchtaanval.

• • • • • • • • •

BOEKBESPREKING
door drs. J.P.C.M. van Hoof

WALLEN EN POORTEN.
GESCHIEDENIS VAN DE GORCUMSE VESTINGWERKEN.

De Stichting Merewade heeft sinds enkele jaren de gewoonte om op Open Monumentendag een nieuw deel in haar publicatiereeks uit te geven. In 1996 verscheen een boekje van Jenneke de Jong over de militaire gebouwen van de stad en afgelopen najaar stond de geschiedenis van Gorinchem als vesting centraal.
De ontwikkeling die de stad in die hoedanigheid heeft doorgemaakt, wordt in vier hoofdstukken beschreven, te beginnen bij de aarden omwalling, die rond 1350 door een stenen muur werd vervangen, en eindigend in 1959, als de verdedigingswerken aan de oostkant hun defensieve status verliezen. Behalve de vestingbouwkundige activiteiten komen onder andere ook de krijgshandelingen rond de stad aan de orde, zoals het beleg in de winter van 1813 op 1814, toen de Fransen Gorinchem als een van de laatste steunpunten in ons land bezet hielden. In het relaas over de negentiende eeuw krijgt - terecht - de afbraak van de poorten veel aandacht. Zoals bekend, is alleen de Dalempoort gespaard gebleven. Van de Gorinchemse Waterpoort is nog een deel te bewonderen in de tuin van het Rijksmuseum.
De prettig leesbare tekst geeft een gedegen overzicht van het behandelde onderwerp. De fraaie illustraties vullen het verhaal goed aan. Wie de vestingwerken ter plekke wil bekijken, kan zijn voordeel doen met de plattegrond op de achterkant, waarop alle onderdelen met naam en toenaam staan aangegeven.

Anna Horsthuis, *Wallen en poorten. Geschiedenis van de Gorcumse vestingwerken.* Gorcumse Monumentenreeks nr. 5; uitgave Stichting Merewade, Gorinchem 1997; 40 pagina's.
ISBN 90-70544-12- 1, Prijs: f 12,50.
Te bestellen bij: Stichting Merewade, Postbus 548, 4200 AM GORINCHEM
en bij het Gorcums Museum, Grote Markt 17, 4201 EB GORINCHEM, tel. 0183-63 28 21.

BOEKBESPREKING
door R. de Winter

WAAG VEEL, RISKEER NIETS!

Precies 70 jaar na de eerste officiële KLM-postvlucht naar Nederlands-Indië werd eind oktober 1997 in het Militaire Luchtvaart Museum te Soesterberg een boek ten doop gehouden dat is gewijd aan luchtvaartpionier G.A. 'Naps' Koppen, die deze vlucht met de Fokker F VII *'Postduif'* van Amsterdam naar Batavia en vice versa in de recordtijd van negen dagen heen en tien dagen terug wist te volbrengen. Luitenant-vliegenier Koppen had vóór zijn 'civiele' onderneming naar het verre Indië reeds naam gemaakt als militair aviateur en vlieginstructeur te Soesterberg, de bakermat van de Nederlandse luchtvaart. Hij behoorde tot het allereerste klasje van vijf luitenants dat medio 1914 bij de kort daar-

voor opgerichte *Luchtvaartafdeeling* begon met de opleiding tot 'officier-vliegenier'.
Een neef van de luchtvaartpionier, de heer Piet L. Koppen, is er bijzonder goed in geslaagd de levensloop van zijn markante oom op papier te zetten. Het boek *Waag veel, riskeer niets! G.A. Koppen (1890-1970) en de vlucht van de Postduif* omvat veel meer dan een uitgebreide beschrijving van de beroemde postvlucht uit 1927. De lezer die zich interesseert in (de pioniersfase van) de militaire luchtvaart komt zeker aan zijn trekken. De schrijver gaat, de anekdote zeker niet schuwend, uitgebreid in op het fascinerende milieu van de eerste 'aviateurs-kolonie' in Nederland. De vliegerij mocht dan Koppens voornaamste passie zijn, daarnaast toonde hij zich een veelzijdig mens: toneelspelen, wis- en natuurkunde, bridgen, voetballen, vuurspuwen, biljarten, pianospelen, het uithalen van grappen en grollen, Koppen schijnt het allemaal in de vingers te hebben gehad.
Aan de hand van diens neef en middels boeiende sfeertekeningen wordt de lezer meegenomen op de zegetocht van deze 'vliegende postbode'. Door het uitvoerig citeren van 'ooggetuigen' alsook van berichtgeving en reisverslagen uit het Interbellum is de auteur er in geslaagd de sfeer die de luchtvaart voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zo kenmerkte, te doen herleven. De publicatie is gelardeerd met werkelijk prachtig fotomateriaal, waaronder vele unieke opnames uit de nalatenschap van de luchtvaartpionier.
Waag veel, riskeer niets! is geen wetenschappelijk werk: een annotatie ontbreekt evenals een register van persoonsnamen en een topografisch register. Dat laatste is jammer omdat de auteur op grondige wijze, met veel oog voor detail, het turbulente leven van zijn beroemde familielid in kaart heeft gebracht. Het niet opnemen van een register in het bijna 200 pagina's tellende boek wreekt zich met name wanneer de lezer gericht zoekt naar personen, plaatsen of gebeurtenissen.
Dit neemt niet weg, dat *Waag veel, riskeer niets!* zonder meer een aanrader is voor een ieder die zichzelf beschouwt als een liefhebber van luchtvaartgeschiedenis.

P.L. Koppen, *Waag veel, riskeer niets! G.A. Koppen (1890-1970) en de vlucht van de Postduif*, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1997, ISBN 90-6707-452-7, Prijs f 39,50.

• • • • • • • • •

VAN DE PENNINGMEESTER

Wil Zaagman jr.

In de vorige uitgave van Mars et Historia maakte ik melding van de verzending van de acceptgirokaarten voor de contributiebetaling over 1998. Ik verzocht daarbij om betaling vóór 1 april 1998. Een groot aantal van de leden heeft aan mijn verzoek voldaan, waarvoor ik de betreffende leden dank zeg.
Waarde lezer, u voelt de bui vast al hangen.... Inderdaad, op dit moment (5 mei, 20.55 uur) moet ik vaststellen dat ik van enkele tientallen leden nog geen betaling heb mogen verwerken in de administratie.
Zou ik alle betalende leden mogen verzoeken bij de geringste twijfel of al betaald is, dit na te kijken? Wellicht is uw contributie één van de nog ontbrekende.....
Alvast mijn hartelijke dank voor een spoedige betaling.

Wil Zaagman jr.

De navolgende wijzigingen zijn aangebracht in de ledenadministratie sinds 14 februari 1998:

Overleden:
J. van Doren, Rodenrijselaan 10a, 3037 XE Rotterdam;
drs. B.J.R. van Dullemen, Sytwinde 49, 2631 GR Nootdorp.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):
P.J. van der Giessen, Steilsteven 20, 3356 MD Papendrecht (11, 18, 19);
mw. M. Groen, Zuidbuurt 18, 3141 EM Maassluis (23, algemeen);
J.W. de Leeuw, Pastoor Peutestraat 1, 6045 BN Roermond (algemeen);
P.E. van Loo, Oude Doelenstraat 4-I, 1012 ED Amsterdam (11, 15, 16, 19);
G.G. Otten, Rozenlaan 139 b, 3051 LP Rotterdam (5, 6, 11, 14, 23, 24);
L.J. Rison, Eemstraat 2, 4388 RH Oost Souburg (1a, 2 t/m 5, 11);
H.P.M. Stassen, Wouwersdreef 29, B – 2900 Schoten, België
(postadres: Postbus 136, 4645 ZJ Putte) (1, 2, 3, 11);
J.E. Stitselaar van Roekel, Rodenrijsestraat 35, 3037 NB Rotterdam (2 t/m 6, 11, 23).

Wijzigingen in adresgegevens:
J.M.J.M. Driessen, Groenenborgh 19, 5062 DC Oisterwijk;
M.R.J. Ducheyne, Prinses Marie-Joséleí 4, kamer 8, B – 2930 Brasschaat, België;
G. Gerrits, De Zes 4a, 1791 EX Den Burg;
H.H. Günther, p/a fa. Rhewav, Utrechtsestraat 63, Arnhem;
E. van der Hoeven, Peuleyen 51, 2742 EG Waddinxveen;
W.A.E.J. Lemstra, P.O. Box 39001, Nairobi, Kenia;
C. Pernice, Wilhelminalaan 15, 2281 EE Rijswijk;
H. Roozendaal, Burg. Van der Lelykade 13, 3155 AB Maasland;
D.J. Smit, Haven 5, 9084 BX Goutum;
J.F.C. Stegeman, Van der Veenstraat 15, 7721 AN Dalfsen;
B.E. Stuit, Postbus 1073, 1780 EB Den Helder.

Wijzigingen in naamsgegevens:
Sectie Luchtmacht Historie, Postbus 20703, 2500 ES 's-Gravenhage;
Stichting Historisch Onderzoek WO II (J. van Doorn),
Prins Hendrikstraat 27, 4797 HA Willemstad.

Opzeggingen per 1 januari 1998:
J.A. Bomans, Herenweg 154, 2101 MT Heemstede;
G.A. Notrot, Kievitstraat 60, 8262 AE Kampen;
P.A. de Wit, Mantingerbrink 85, 7812 MB Emmen.

Lidmaatschap beëindigd ex artikel 6 van de statuten:
G.J. de Boer, Bloesemstraat 53, 3581 XB Utrecht;
mr. C.H. Evers, Cherry Tree Cottage, Stoney Lane, Curry Rivel, Verenigd Koninkrijk;
H.C.A. Molendijk, Papaver 6, 2992 CM Barendrecht.

Het aantal leden bedroeg op 6 mei 1998 451.

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:

(1) a. "Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis" olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955.
b. "Middeleeuwen" olv dr R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780.

(2) "Tradities en ceremonieel" olv P. van der Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588.

(3) "Uniformkunde" olv F.A.Th. Smits jr, Wilgendraaf 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961.
M.Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706.

(4) "Ridderorden en onderscheidingen" olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992, en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Vlimmen, 072-5053896.

(5) "Militaire emblemen" olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563.
ing R.C. Kuenen, Middachtenstraat 29, 4834 PB Breda, 076-5655159.

(6) "Wapens en munitie" olv G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156.

(7) "Militaire muziek" olv mr R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's-Gravenhage, 070-3246568.

(8) "Versterkingswerken" olv J.P.C.M. van Hoof, zie bij (1).

(9) "Maritieme geschiedenis" olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769.

(10) "Napoleontica" olv drs M. van der Hoeven, Rietgorsstraat 59, 2623 ME Delft, 015-2611065

(11) "Tweede wereldoorlog" olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962.

(12) "Militaire en civiele miniatuurfiguren" olv E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168.

(13) "Vaandels en standaarden" olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138.

(14) "Eerste wereldoorlog" olv dr F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage.

(15) "Koninklijke Marine" olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft, 015-2612663.

(16) "Militaire genealogie" olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn, 055-3553839.

(17) "Militaire folklore" olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo, 0341-551983.

(18) "Militaire voertuigen en tanks" olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage, 070-3634391.
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324.
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage, 070-3814892.

(19) "Koninklijke Luchtmacht" olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283.
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda, 0182-535332.

(20) "KNIL" olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2697 AS 's-Gravenhage, 070-3248495.

(21) "Militaire bibliografie en tijdschriften" olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp, 026-3615484.

(22) "Militaire gedenktekens en monumenten" olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624.

(23) "Korps Mariniers" olv B.E. Stuit, 0223-658145.

(24) "Gewapende burgers" olv A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's-Gravenhage, 070-3466135.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
Telefoon privé: 0186-602338

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 1998 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

5 juli
13 september
8 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN"
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers *f* 5,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
telnr. 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40